

Дагъыстанлы

къатын

5/2020

ISSN 0132-9626

Кумыкский

ЗАМАНДАШЫБЫЗ

«ГЪАРАКАТГЪА – БЕРЕКЕТ!»

УЛЛУ УЪСТЮНЛЮКНЮ 75 ЙЫЛЛЫГЪЫНА

ТЕНГИРИМНИ МАСЛАГЪАТЫ

НАСИГЪАТЧЫЛЫКЪ

УЪСТЮНЛЮК КЪАЗАНАГЪАН ИЛМУ

ВРАЧЛАНЫ ТУХУМУ

ВРАЧ БОЛУП ТУВМА ГЕРЕК

В добрый путь!

Аслу борчун унутуп...

Гъар заманны, девюрню объюню хас келпети, объюню философиясы, яшав мердешлери бола десем, мен сизге уллу янгылыкъны айтаман деп эсигизге гелмесин. Мен алдагъы заманлагъа гёз къарата туруп, бизин бугюнню умуми яшавубузну, гъалыбызны гъакъында ойлашаман. Бир бошамай айланабызда болуп турагъан алышынывлар, тюрленивлер ва шолай озге «гъакъыллы» чаралар биз осал охувчулар йимик, тарихни дарсларындан гъасил чыгъармагъа суймейбиз яда бажармайбиз деген ойнутувдура. Мени шолай философия ойлагъа «Россияны почтасы» деген къурумну чалышыву талпындырды.

Муна нече йыл мен ва мени иш ёлдашларым, дагъыстан маълумат къуралланы башчылары, бир уллу ва къарагъанда, чечилмесдей масъаланы алдында токътагъанбыз: почта объюню аслу борчун кютмей, инкар эте.

Не борч десегиз? Гелигиз, биревде де шеклик тувулунмасын учун сёзлюкню ачып къарайыкъ. Онда берилеген маълуматгъа гёре, почта бир ерден башгъа ерге йибериленген кагъызланы, билдиривлени, посылаланы, газетлени ва журналланы этишдиреген къурум. Тек бизин почтаны шо зат саялы

башы авуртагъангъа ошамай. Гъатта шагъарны ичинде бизин журналгъа язылгъанланы яртысы «Дагъыстанлы къатынны» заманында алмайлар, бир-бирде гелмей де къала. Районлардагъы ва юр-тлардагъы гъал дагъы да бузукъ. Не почта бёлюклер, не киосклар ёкъ. Почта къутукъланы чы айтма да айтмайман. Алда бар эди чи!

Неге ерлерде почта бёлюклер ябылагъанын мен англамайман. Неге не заманлардан берли ишлеп гелген почта киосклар айры-айры адамлагъа онгача есликге бериле ва ахырда коммерция точкагъа айлана? Неге почтальонлар къутсуз алапалар ала?

Гъар къурум сёзсюз кюйде къазанма герек деп салынагъан талапны уллу янгылышгъа, заралгъа гъисаплайман. Шо гележекде не йимик четимликлени тувдуражагъыны уьстюнде ойлашагъанлар ёкъ буса ярай...

Почта объюню аслу борчларын унутуп, къазанма белсенгенин гёрюп турабыз. Гъали Интернетден таба гъар тюрлю малланы, макоронлагъа ерли сатма уьйренип тура. Оланы башына сонг дагъы да не ойлар гелер экен?..

Наида КЕРИМОВА

НОМЕРДЕ БАР:

ТЕНГИРИМНИ МАСЛАГЪАТЫ

Сав къалгъан буса, къайтмай къалмас эди деген шекли ойлар гелсе де, юрегинден умутуьзюп болмайгъан ананы да, агълюню де, бир затны да англамайгъан эки гиччи къызъашны да къычырыкъ тавушлар сегендире. Аягъын-башын танымай чабып къыргъа чыгъалар ва: «Багъавдин геле! Багъавдин геле!» – деген тавушну эшитип, абзар толгъан халкъны гёрюп, ана ва олжа адашып къалалар..... 10

ЭРГИШИ НАМУС

Мен буса уланым ёлдашын къыйынлы мюгълетде ташлап, хыянатчы болуп ожагъына эсен-аман къайтгъан болгъан буса, нечик ону къабул этер эдим экен? Билмеймен... Аллагъгъа шюкюр, магъа гъали шону гъакъында ойлашамагъа тарыкъ тюгюл. Яшлар бет уялмасдай осьген. 14

УЬСТЮНЛЮК КЪАЗАНАГЪАН ИЛМУ

–Бизин команда да шо гъакъда талчыгъып-тарланып айланагъан къызлар ёкъ. Къулагъы авуртса да, иш этип гёрсетип, макътанып да юрюмейлер. Мени объюнюм де бир къулагъым бузулгъан. Шо эрме мени суймеге бир де пуршав этмей. Бек тарыкъ буса, пластика хирургия булан пайдаланма имканлыкъ бар. Бизин секциядагъы бары да къызлар бойлу-сойлу... 30

РАГЪМУЛУКЪНУ «КЪЫЗАРДАШЫ...»

–Чакъырывлар эпсиз кёп эди, графикге къарамай эдик. Къайсы медик о заман мени иш гюнюм битген деп айтып, парахат уьюне къайтма бола эди. Ёкъ, бизин бирев де борчлу этмей эди. Тек мени иш ёлдашларым озлеге, ювукъ адамларына къоркъунчлукъ бар экенин биле де туруп, заманын, гюнчюн аямай чалыша эди..... 34

«ГЪАРАКАТГЪА – БЕРЕКЕТ!»

Анжела Рабадановна Абдуллаева Москвадагы «Сантэфамм» деген клиниканы башчысы. Клиниканы белгиси – орхидея. Шо оьсюмлюкню танглагъаны да негъакъ тюгюл. Орхидея къайсы чакъда да, йылны не вактисинде де гьезеллигин сакълайгъан, тас этмейген бек чыдамлы, къуватлы чечек.

Анжела Хасавюртда тувгъан. 1985-нчи йылда 1 номерли шагъаршколаны алтын медалгъа тамамлагъан. Сонг Магъачкъалагъа гьечюп, Дагъыстан медицина институтгъа охума тюшген. Ол студент йылларын айрыча сагъыныв булан эсге ала. О заманларда мединститутну битдиргенлени къайда да сююне туруп ишге ала эди. Институтда атлары бютюн уьлкеге айтылгъан профессорлар: М. А. Абдуллаев, И. А. Шамов, Э. М. Эседов, З. Н. Зайдиева, М. А. Омаров, Т. Х. Хашаева, М. А. Даниялов, М. С. Михайловский, Х. Э. Къазиева, И. Д. Адилханов ва олай кьеп башгъалары дарслар юрюте эди.

–Шо йылларда институтгъа А. М. Голубев башчылыкъ эте эди. Бизин курсубузда бек низамлы, гъакъыллы уланлар ва къызлар жыйылгъан эди. Дарс беривчулерибизден болгъан чакъы кьеп билимлер алмакъ учун, бир-бирибиз булан ярышгъа чыкъгъандай охуй эдик, бирибиз де артда къалма суймей эдик, – деп, Анжела охув йылларына къайта.

Оьр охув ожакъны битдиргендокъ, жагъил доктор Абдуллаева эрге бара ва ординатураны Москвада оьггере. Башлап ол Ананы ва яшны савлугъуну къорув центрында (гъали Кулаковну атындагъы агълю, аналыкъны ва яшлыкъны къорувну центры) акушер ва гинекология тармакъны танглай.

–Мен институтну 1991-нчи йылда бешлеге битдирдим. Сонг интернатурада дерматовенерологияны сырларына тюшюндюм. Тек шону булан токътап къалмадым. Косметологиядан гъазирлик курсланы тамамладым. Неге тюгюл, шо магъа къатынланы савлугъу ва гьезеллиги булан байлавлу оьзюмню клиниканы ачмакъ учун тарыкъ эди, – деп хабарлай Анжела.

–Яшларыгъыз сизин булан тура эдими яда ата-аналарыгъызны янында эдими?

–Яшланы оьсдюorme няня кьемек эте эди, уллаталары ва улланалары Магъачкъалада къалгъан эди. Биз эрибиз булан даим ишедебиз. Тек

мен яшлагъа янында ана болмаса ярамайгъанын англай эдим. Озокъда, билим алывумну аспирантурада ва докторантурада узатмасю эдим. Тек сени 4 яшынг болгъан сонг не этмеге герек? Мен агълюмню тангладым.

–Воллагъ бек четим эди деп чи айтмасман, амма тынч эди деп де айтмагъа тилим айланмас. Янгыртып къурувдан сонггъу пасат заманлар. Алдагъы «совет» яшав дённю гетди. Янгы шартлагъа уйренмеге тюше эди. Эрим эки ерде ишлемеге борчлу эди. Оър охув ожакъда дарслар юрютегенден къайры, уллу къурулуш фирмагъа юрист гысапда кёмек эте эди. Шо заман озюнню ишин де ачма токъташды. (Анжеланы эри асгер таржумачылары институтун битдиргенде, адъюнктурагъа тюшген. Кандидатлыкъ ишин якълап, шо институтда ишин узатгъан). Бугюн ол къурулуш бизнесни юрюте, тек адвокатураны да унутмагъан. Мен озюнню аслу касбума гёре ишлеме болмай эдим ва янгы ишге уйренип, эриме кёмек этмеге башладым. Даим ону янында бола эдим. Къурулуш бизнес ва медицина бир-биринден арек тармакълар буса да ярай. Амма акисинде де шайлы тавакаллыкъ тарыкъ, адамлар булан лакъыр этип, умуми сёз табып бажарма герек бола.

–Сонг клиникагъызыны ачма токъташгъанда, сизге озюгюзге бригадир де, менеджер де, подрядчик де болма тюшдю...

–Гертиден де, тарыкъ заманда прораб да, подрядчик де, бригадир де бола эдим...

–Бизин лакъырыбызны вакътинде: «Мен башлапгъы вагонгъа минип бажардым»,–деп эсгердигиз. Шону булан не айтма сюе эдигиз? Агълюгюзню, ишигизни, танлагъан касбугъузну, къурдашларыгъызыны гёз алгъа гелтире эдигизми? Яда шоланы барысыны да гъакъынды бирче айта эдигизми?

–Баш вагон дегенде, мен яшавумну бары да якъдан гёз алгъа гелтиремен. Магъа насип иржайгъан десе де ярай, агълюмде де, медицинада да... Такрарлай бусам да, бирдагъылай айтма сюемен, яшлар тувгъан сонг мен озюнню касбума гёре ишлеме болмай эдим. Неге тюгюл, гечелик дежурстволаны да, яшланы тарби-

Гъар гелген адамгъа гъакъ юрекден янашагъан «Сантэфамм» деген клиниканы бары да къуллукъчуларына гъакъ юрекден разилигимни билдирмеге сюемен. Магъа аврувумда кёмек этип болагъанлар ёкъдур деп умут да узюп битген эдим. Клиникада сигърулу врачлар чалыша. Оланы эмли къоллары мени янгыдан яшавгъа къайтарды. Мен гъали насипли болажагъыма инанагъан болдум. Айрыча администраторлагъа баракалла берме сюемен. Олар гъар мюгълетде аврувну къайсы тилевюн де яшавгъа чыгъармагъа гъазир кюннде туралар. Сизге бары да яхшылыкъланы ёрайман!

Сесленивлени бириси

ялану да янаша юрютме оьтесиз къыйын эди. Мен гиччи Ватанымдан кёп арекде турагъаным саялы, доскъардашдан да кёмек болмажагъын яхшы англай эдим. Озокъда, шолай гъал кёп замангъа узатылып турма бажарылмай эди. Мен озюнню ишимни ачмакъ учун башлапгъы капиталны жыйма башладым. Яшларым бираз уллу болгъан, оьсген сонг мен врач касбумну узатма токъташдым.

–Эригиз сизин бары да сипте-леригизни якълаймы? О да даим яныгъызда боламы?

–Эрим бек гъакъыллы адам. Ол болмагъан буса, мен мурадыма етишип болмас эдим. Ол медицина мени учун бек агъамиятлы экенни англай эди ва ишимни узатма сюегенимни биле эди.

Клиниканы ачылывуна мен кёп заман гъазирленип турдум. Гъар тюрлю выставкалагъа бара эдим. Косметологияда къолланагъан янгы аппаратураны ишин ахтара-уйрене эдим. Шо тармакъда ишлеп гелгенлер булан гъакълаша эдим. Шо заман бир аслу затгъа тюшюндюм. Клиниканы иши шонда бир болгъан адам дагъы да гелме сюеген кюйде къурулма герек деген ойгъа гелдим. Клиниканы посагъасын басагъан гъар къатынгишиде олгъайлы, сынавлу, бажарывлу врачланы къолуна тюшегенине толу инамлыкъ болмагъа тарыкъ. Бизин коллективдеги касбучулар бир-бири булан тыгъыс байлавлукъда чалыша. Мисал учун, эндокринологгъа яда диетологгъа чакъ-чакъда гинекологну насигъатлары тарыкъ болуп къала. Командагъызда сынавлу кос-

метолог бар буса чы, ишигиз шексиз кюйде алгъа юрюжек.

–Сиз хасиятыгъызгъа, дюнья къаравларыгъызгъа гёре кимсиз? Гъар ишеде ал байракъны гётерип, озгелени де артыгъыздан иерттип юрюйгенлерденмисиз яда артыкъ баш чыгъармай астаракъ чалышып турмакъны арив гёремисиз?

–Хасиятыма гёре даим яхшылыкъ-лагъаинагаъан, ругъдан тюшмейген адамман, –деп иржая Анжела. –Мен гъар четим гъалдан чыкъмакъны ёлларын ахтараман. Озокъда, озюнгно имканлыкъларынга, гючюнге тюз кыймат берип бажарма да герек. Не ерде масъаланы озюнг чечип болагъанынгны, не ерде буса озюнгден сынавлу, бажарывлу касбу ёлдашынгдан насигъат, кёмек алма тюшегенни билмеге тарыкъ.

Уллу коллективге башчылыкъ этмеге тынч тюгюл экенни мен яхшы англайман. Гъали башчы болма уйретеген курслар, китаплар, тренингерлер модгъа гирип къалгъан. Мени гъасабымда буса, башчы болгъан сонг сен гъар-бир ишингде, гъаракатында иш ёлдашларынга бары да якъдан уьлгю болуп токътамагъа борчлусан. Озгелени пикрусуна къулакъасмакъ да парз. Шону булан сени башчы гъасаптагъы «абурунг» бир де тебен тюшмей, терсине алгъа барывгъа, озювге тогъас болуп токътай. Танкъытдан да тартынма

тюшмей. Бир-бирде сиптечилик гёрсетме герек. Башгъа гезиклерде ёлдашларынга ёл кыйма тюше. Тийишли даражада не билимлери, не сынаву ёкъ адамлар башчы боламан деп талпынып айланса, шолай коллективде иш тораяр дегенге инанма кыйын.

–Сизин бизнес агълю бизнесге айланып битгендир?

–Агълюм – мени аслу аркъатаявум. Уйде мени барысы да англайлар ва якълайлар. Мен клиникамны ачгъанда, уллу уланым Къази ва кызым Заира Англиядагъы охувун тамамлама азкъалып тура эди. Магъа башлапгъы вакътилерде бажарывлу кёмекчилер етишмей эди. Уланым бизнесни юрютеген къайдаларына уйретеген университетни факультетин уьстюнлю кюйде охуп битдирип, къайтгъаны булан клиниканы ишине гиришди. Заира буса администратор гъисапда мени хыйлы авараларымны озъ бойнуна алды.

Гиччи кызыбыз Зарема мени ёлумну узатма токъташгъан ва бу йыл медицина институтгъа тюшме сюе. Нейрохирург болажакъман дей. Биз ону булан гиришив экзаменлеге бирче гъазирленебиз десе де ярай. Ол китаплардан башын айырмай, мен де ондан артда къалма сюймеймен. Неге тюгюл, илму бир ерде токътап турмай, медицинада янгы ва янгы къайдалар ва препаратлар арагъа чыгъа. Шо билимлер – ишингни

уьстюнлю кюйде алгъа барывуну кюрчюсю.

Гъасиликалам, клиника агълю бизнесге айлангъан десе де ярай...

Ондан къайры, озюм булан институтда охугъан къурдашымны Аида Дадавовна Умарованы чакъырдым. Ол гъали клиниканы баш врачы болуп ишлей. Аида бай яшав сынаву ва оър касбу билимлери булангъы бек жаваплы адам, клиникагъа кёп пайда гелтире. Ол мен саялы, мени тилевюме гёре башгъа шагъаргъа гёчме рази болгъанына эпсиз сюе немен ва баракалламны билдиремен.

Далапчы болмакъ – гъар гюн аякъ уьстде турмакъ. Айрокъда, медицина бизнесде. Неге тюгюл, адамлар бизин касбу бажарывлу гъубузгъа инанып, савлугъун ва гёзеллигин яхшылашдырмагъа геле. Биз олагъа лап яхшы препаратланы, багъывну инг алдынлы къайдаларын таклиф этмеге герекбиз.

–Ата-анагъызны гъакъында да бир-эки сёз айтсагъыз арив болар эди...

–Анам – Мирзамагъамматова Написат Бахмудовна, Лаваша районну Мекеги юртунда тувгъан. Дагъыстан юрт хозиятво иститутну агрономланы гъазирлейген факультетин охуп битдирген. Атам – Магъамматов Рабадан Агъматович, къуппалы. Эки оър билими бар. Хыйлы йыллар юрт хозияство тармакъда ёлбашчы ва жаваплы къуллукъларда ишлеген.

Олар даим мени билим алывгъа талпынывумну якълай ва кёмек эте эди. Мен бугюн де озюмню школадагъы муаллимлерим, химиядан – Е.А. Пашицни, дагъыстан ва орус адабиятдан, школаны директору В.Г. Антонюкнуну, физикадан – С.А. Дуржинскаяны, А.Г. Вяльшинаны .. уллу гъюрмет булан эсге аламан.

Улланам бизин къайсы буса да бир ишге иштагъландырмакъ учун даим: «Гъаракатгъа – берекет!» – деп кёп эсгере бола эди. Москвада турагъан ва ишлейген бизин якълы Анжела Рабадановна Абдуллаева булангъы лакъырны натижаларын чыгъарагъанда, мени шо айтыв эсиме тюшдю.

Ажа АБДУРАГЪМАНОВА

«ШО ТАТЬЯНА САМА ТЮГЮЛМЮ?..»

Оьтген заманлагъа гёз къарата туруп, ол оьзюне шулай къыснат алданокъ бுவарылгъан болгъандыр деп ойлаша. Гъар тюрлю себеплерден тувулунуп, бир-бирине байлана гелеген агъвалатлар ону яшав кюрчюлери болуп токътагъан. Ол оьзюню дюньясында адамлагъа, охувчуларына тарыкъ экенни гъис эте...

БАРЫ ДА ЗАТ АГЪЛЮДЕН...

–Гъали де анамны алдында айып-лы адам йимик сёйлеймен. Ол оьзюню къызы бирден муаллимлик ишин кьоюп, яшавун бёттёбен айландырып, бизнесге урунгъанына инанып битмей эди,–деп эсге ала Янгы Къулидеги 2 номерли школаны директору Татьяна Магъамматовна Айгунова.

–Оьзюгюз билесиз, 90-нчы йылларда халкъ нечик оьзюню амалын эте эди. Агълюнго гъалын ойлашма-санг кюй ёкъ. Педагоглагъа берилген алапа бир затгъа да етишмей эди,–деп эсге ала ол. –Муна шо заман мен муаллимлик шо мени жанымдагъы, къанымдагъы касбум экенни англадым. Шо башыбызгъа тюшген къыйынлыкълардан не этип буса да оьтмесе, ярамай деген ойгъа гелдим. Сонг гъёкюнмейген кюйде. Озокъда, мен педагогиканы танглагъанлыкъгъа анамны, жаны женнетлерде болсун, уллу таъсири бар. Математикадан дарс беривчю Миясат Къурбановна Айгунова 40 йылдан да артыкъ школада ишлеген. Мен ону булан школада геч болгъанча къала эдим. Атам ерли колхозда гъайдавчу болуп ишлей эди. Озаманларда уллу чачыв майданлары, емиш бавлары, гъайванчылыкъ фермалары булангъы Ленинни атындагъы колхозубуз алдынлы хозяйство гъисаплана эди. 1944-нчы йылда атамны ва анамны агълюлерин хыйлы оьзгелери йимик гючден Къули районну Къули юртундан Янгы Къулиге гёчюрген эдилер. Атамны атасы Рамазан Айгунов къызыл партизан гъисапта

Дагъыстанда совет гъакимлик учунгъу давларда ортакъчылыкъ этген, биринчи колхозланы къур-гъан, сельсоветни башчысы болуп ишлеген, колхозну председатели де болгъан. Атам колхозда эрте ишле-ме башлагъан. Гъали ол атам булан таныш болгъан кюйню айтайым. Ол ахшамгъы школада охуй эди... Бир гезик биринчилей анамны гёргенде, шосагъат гъашыкъ болуп къалгъан. Гъашыкъ дегенде анам оьзюне эрге барма разилик бергенчеге янындан таймай тургъан. Тек тюзюн айтгъанда, атам нече де исбайы улан эди. Юртда къайсы къыз да ону булан кьошулма сюер эди. О буса анамны танглагъан...

Миясат Къурбановна Дагъыстан пачалыкъ педагогика институтну бешлеге охуп битдирген. Огъ, ол не тизив бийий эди. Гёзлерингни айырып болмай эдинг!

–Анама 1957-нчи йылда Москва-дагъы студентлени ва жагъиллени бютюдюнья фестивалында ортакъ-чылыкъ этмеге насип болгъан. «Комсомолка, красавица, спортсменка...» Шо анамны гъакында айтылгъан сёзлер, – деп иржая туруп хабарлай Татьяна Магъамматовна. –Биз ул-ланабызны къызардашы Марзижат булан тура эдик. Ол Янгы Къулидеги яшлар уьюнго директору эди. Мени улланам огъар ишинде кёмек эте эди,–яшларуьюндегигичипавлагъа опуракъ тиге эди.

Институтну битдирген сонг, анам комсомолну район комитетини биринчи секретары болуп ишлей, ону алдында уллу къуллукълагъа гётерилмеге ёллар ачыла. Тека хырда

муаллимлик касбуну танглагъан. Гъали мен олай муаллимлени гёр-меймен. Уьюнде де бары да затгъа етише эди. Абзарыбызда тавукъдан, къаздан, гъайвандан айланма ер ёкъ эди. Уллу бавубуз да бар эди. Гечге таба агълюбюз Буйнакскиге гёчген. Улланам фуфайкалар тиге эди, экмек бишире эди. Шо заман ону гъаракаты булан биз ачдан оьлмей къалдыкъ.

1945-нчи йыл биз Уьстюнлюкню Буйнакскиде къаршыладыкъ. Анам шо гюнню кёп эсге ала эди. Уллулар да, яшлар да бир йимик сююне ва бир токътамай: «Уьстюнлюк! Уьсюн-люк!»–деп къычыра болгъан.

ПЕДАГОГ

–Сиз беш эркъардаш-къызардаш барсыз. Сенден къайры муаллим-ликни танглагъанлары бармы?–деп сорайман.

–Анам лап алдын магъа умут эте эди,–дей Татьяна Магъамматовна,–янгылыш болмагъан. Мен ону йимик математиканы артыкъ сюе эдим, школа булан байлавлу бары да зат кепиме геле эди. Балики, гъалиги заманланы гёзюнден къарагъанда, кюлкюлю йимикгёрюне бусада ярай, тек клас такътада бор булан язмагъа эпсиз ушата эдим. Географиядан дарс береген муаллимим булан бирче глобусдан таба савлай дюньяны айланып чыгъа эдик. Озокъда, сёзлер унутула эди, амма билимлер къала эди, дюнья къаравларынг мекенлеше эди. Балики, гъалиги охувчу яшла-гъа йимик шартлар, имканлыкълар болмагъандыр: информатизация, инновация... Биз олай сёзлени

эшитме де эшитмеген эдик. Тек аралыкларда нечакгы ачыклык, иссилик, гьайлы янашыв бар эди. Педагог сени учун дос-кьардашдан да артык болуп кьала эди.

ДИРЕКТОР ДЕГЕН КЪУЛЛУКЪ БАР...

Гьалиги заманда школаны директоруна ишин бир вакьтини ичинде педагог ва шону булан бирче билим беривню кьурувчусу гьисапда юрютмеге тюше.

–Мени учун школа янгыз иш ерим тюгюл, шо мени озьонден гетип болмайгьан экинчи уьум,–дей Татьяна Магьаматовна. –Бизин умуми уьубюзде яшлар билимли болуп, патриотлар, уьлкесини герти ватандашлары болуп озьон учун бары да зат бар.

Татьяна Айгунова учун шо кьычырыкьлы сьэзлер тюгюл. Ол гьар охувчу учун оланы ата-аналары йимик толу кюйде школада жавап бере деп гьисап эте директор.

Татьяна Магьаматовна озью школада охуйгьан йылларын эсге ала. Ол гьар кьайсы чараны да сиптечиси, башлавчусу болуп чыгьа эди.

–Кружокда бийий эдим, хорда йырай эдим, спортну да унутмай эдим. Буса да педагогиканы гьакьында

умут эте эдим, анам йимик яшлагьа билим берме, янгы уллу яшавгьа гьазирлемеге гьасиретлигим бар эди. Педагогну борчу янгыз охутмакь тюгюл, ол тарбиялама да тарыкь деп ойлаша школаны директору.

–Шо РФ-ни билим беривню гьакьындагьы законуну инг агьамиятлыери,–дей ол. –Биз четим заманларда яшайбыз. Маьлумат кьуралланы, гьар тюрлю аккаунтланы, Интернет сайтланы таьсири булан дюнья кьаравлар, кьылыкь мердешлер алышына бара, тебенлеше. Охувчу яшны ичиндеги алдагьы кьаравларын буза, мангушгьа айландыра, терс насигьатлагьа инандырып оланы буйрукьларын кютмеге борчлу эте.

Школа яшлагьа оьр, сан янлы билимлер бермеге герек деп гьисаплай директор ва билим беривню янгы кьайдаларын якьлай. Янгы охув китапланы арагьа чыгьывунда да алышынывлар болуп тура. Гьали экспертизалар янгыз 5 йылгьа тюгюл берилмежек ва экспертлер гьар охув китап учун жавап бере.

–Башгьачалай болма кюй де ёкь,– деп тамаша бола Татьяна Магьаматовна, –билим берив авлакьда янгы билимлени урлугьу чачылма герек. Ол гьалиги билим беривде болуп турагьан алышынывлагьа бек жаваплы кюйде янаша ва шо гьар даим

коллективини тергевюн бакьдыра. Мен ону ЕГЭ- ге янашывун билме суюп сорав беремен.

–ЕГЭ-ни айланасында юрюлюп тургьан пикру алышдыривлар, сьэ озьечивлер –гетген-битген заман,– дей ол,– шону яхшы ва осал янларыны гьакьында артсыз-алсыз эришип турма бола. ЕГЭ-де еринде турмай замангьа, янгы талаплагьа гьере алышына. Янгыз маьнасы алышынып кьалмай, ол бизин билим берив кьайдаларыбызгьа кьыйышагьан кюйде камиллешдириле.

Татьяна Магьаматовна Россиядан кьайры, дагьы бир ерде де, бир пачалыкьда да гьалиге ерли мультимедийный платформа яратылмагьанына тергев бакьдыра. Ону пайдасы уьч тюрлю кьайда да таьмин этиле: электрон билим берив, телепроект охутув ва классика охув китапланы кьоллав.

–Педагогну охувчу булангьы бетге-бет байлавлугьу осаллашмаймы? Ардагьы вакьтилерде шо гьакьда кьеп айтыла.

–Билим беривню ва экзаменлени шосуз гьэ алгьа гелтирме бажарылмай,–деп гьисап эте педагог. –Гьалиги технологиялар, озокьда, бир заманда да муаллимни жанлы сьэюзюно орнун тутуп болмажакь. Школаны директору «Земский муаллим» де-

ген программаны осыювоне айрыча тергев бере. Шону натижасында юр-лагъа ишлеге гелеген педагоглары санаву артма герек.

ЗАМАНЛЫКЪ ИШ

Ол совет девюрлени эсге ала. Гертиден де, бир заманлар бизин уылкени халкъы дюньяда лап да кеп охуйгъан халкъгъа гысаплана эди. Адамлар классикагъа да, янгы авторлагъа да бир йимик тергев бере эди. Не айтарсан, китапны бир гечеге алып, тилеп охуйгъанлар бар эди.

–Билемисиз,–деп кюлей Татьяна Магъамматовна,–анам магъа ат къоягъанда, эркярдашым эшитип, классика асарда йимик: «Шо Татьяна сама тюгюлюм?..»–деген болгъан. Шолай магъа ат къоюлгъан. Яшавдан дагъы да хыйлы мисаллар гелтирмеге болар эдим. Педагоггъа алдагъы заманларда яшавну гъар тюрлю онгайсызлыкъларыны гъакъында сёйлемезши деп гысаплана эди. Шо саялы мен 90-нчы йылларда бизнесге урунганда, анам магъа не урушмады, не бетлемеди. Шо яшавумда заманлыкъ иш экенни, эрте-геч озыюмню аслу касбума къайтажаргъымны экибиз де яхшы биле эдик. Башлап онда-мунда барып, мал алып, гелтирип сата эдим. Сонг шекер цех ачдым. Гъасиликалам, не къолума къаршы гелсе, шону эте эдим...

АСЛУСУ – РУГЪДАН ТЮШМЕЙ ТУРМАКЪ

Татьяна Магъамматовна къыйналыкълардан баш къачырагъанлардан тюгюл. Ол кеп затны гёрген, сынагъан адам. Гъатта бизин касбу ёлдашыбыз гысапда «Заманны сеси» деген район газетни мухбири болуп ишлеген.

–2009-нчу йыл магъа газетни Новостройдагъы бёлюгюню ишин юрютме таклиф этдилер. Эсимде бар, о заман командировкалардан чыкъмай эдим, адамлар булан кеп ёлугъа, гъакълаша эдим. Оланы къыйнагъан масъалаланы газетден таба гъакимиятгъа етишдирме къарай эдим,–деп эсге ала ол. –Тюзюн айтганда, тынч тюгюл эди. Тек мен гъар язагъан сёзюме жаваплы кюйде янашма къаст эте эдим. Беш йыл ишледим газетде ва къысматымда шолай алышыны болгъанына бир де гъёкюнмедим. Устевюне, адамлар магъа инанагъан болду. Башлап юрт

жыйыныны депутаты этип сайладылар, сонг район жыйынгъа озылени вакили этип бакъдырдылар.

ГЁЗ АЛДЫНДА...

– Нечик де, мен даим барысыны да гёз алдында эдим,–дей Татьяна Магъамматовна,–бир ишни ярты этип уйренмегенмен, шогъар мени анам гиччиден берли уйретген. Ол магъа: «Башлап класда низам болдур, сонг къалгъан ишингни узат»,–деп айта бола эди.

Огъ, анамны – унутулмас дарслары! Татьяна Магъамматовна нечик ол озыюм гъар-бир ишинде якълай гелгенин, терс ёллардан сакълагъанын, насигъатлар бергенин, хыйлы затгъа уйретгенин гъали де унутмай. Анасы яшлагъа сюювсюз герти муаллим болма бажарылмай деп кеп айта бола эди. Т.Айгунова шо сёзлени гъали озыюмю жагъил иш ёлдашларыны чакъ-чакъда эсине сала.

–Озокъда, ахырда мен школагъа къайтдым. Новостройда 9 школа бар,–деп хабарлай ол бугюнгу гъалланы гъакъында. –Мен башчылыкъ этеген билим берив идараны эки корпусу бар. Бирисинде–315, бирдагъысында 140 яш эки сменада охуй. Охувчуланы умуми санаву 900-ден де артыкъ. Район школабыз тыгъыс, ерлер етишмей деп, нече керенлер республиканы гъукуматына айтып, билдирип тура. Муна гъали реестргъа гийирген, къошум корпусну къуражакъбыз деп сёз бергенлер. Бизде къошум маяланы талап этеген кеп зат бар. Школаны гъали де озыюмю актовый залы ёкъ. Яхшы чы спорт майданчаланы сама этип бергенлер. Татьяна Магъамматовнаны школаны кюрчюсюнде хас гуманитар центрны ачма умуту бар. Шолай центрлар гъали юрт ерлерде ва гиччи шагъарларда къурулуп тура. Мурады–билим беривню ва тарбиялану янгы къайдалары учун тийишли шартлар болдурмакъ.

ОСЬЮВНЮ БЕЛГИЛЕРИ...

Шолай центрлар адатлы кюйде гючлю компьютерлер, видеокамералар, 3Д принтерлер, тренажёрлар, квадрокоптерлер булан тагъмин этиле.

–Центрлар яшлагъа гъар тюрлю конкурслагъа гъазирленмеге, бир команда болуп ишлеге имканлыкъ бере. Шо саялы юрт ердеги муаллимлер «Кванториум» ва «Осьювню

белгилери» деген технопарклары кюрчюсюнде озылени билим даражасын гётере.

Биз Татьяна Магъамматовна булан школадан айланып чыкъдыкъ. Ол магъа эркин класлары гёрсете, билим берив ишни дагъы да камиллеширивню ёллары гъакъда хабарлай.

–Школада сыкълашгъан коллектив бир агълюдей загъмат тётге,–дей директор. Гертиден де, бизге даим илиякълы муаллимлер къаршы бола эди.

–Бизин коллектив–жагъил коллектив,–деп узата Татьяна Магъамматовна, –амма мен совет заманлардагъы сынавану гъалиги школалар булангъы байлавлугъун сакълама къаст этемен, шо яхшы натижалар да бере. Школада йыл сайын медалистлени санаву арта. Кеп яшларыбыз школадан сонг, Москвадагъы белгиле вузлагъа охума тюшелер.

Директор дагъыстан школаны гележегине байлавлу ойларын айта. Ону пикрусуна гётре, шо пагъмулу охувчу яшланы арагъа чыгъарагъан билим берив центр болажакъ. Олагъа къарап озыгелери де герти билимлеге тартылажакъ.

Татьяна Магъамматовна озыюмю яшавун школасыз гёз алдына гелтирип болмай. Огъар командир деп ат къойма яраймы? Ёкъ, огъар шо ат къыйышмай? Билемисиз неге къыйышмай? Ол сынавлу, бажаривлу педагог гысапда гъар муаллим булан кемчиликлени гъакъында ачыкъ лакъыр эте. Оланы дарсларында кеп бола. Педагог охувчуланы тергевюн алып болагъанына, бары да яшлар дарсгъа къуршалгъанына тергев бере.

–Мен ерли гъакимият школагъа нечик кёмек эте?–деп сорайман. Ол иржай:

–Бизин Новолак районубузну башчысы М. Айдиев янгы школаны масъалаларына тергев берип къыймай, тек озыю де педагог гысапда муаллимлени бары да тынчын-къыйынын яхшы биле. Нечик гъар-бир затгъа етишме заман табагъанына да тамаша боламан. Бек пагъмулу, гъайлы ёлбашчы. Бары да тармакълардан англаву бар... Янгы йылны алдында районну башчысы бешлеге охуйгъанлары барысын да грамоталар ва озыге савгъатлар булан белгилей. Школаны медалгъа битдирип, оыр охув ожакъларда охуйгъанлагъа багъалы савгъатлар, къолуна тагъагъан алтын сагъатлар бере.

Айшат ТАЖУДИНОВА

Хапарсыз ёлүгүчү

Уян, уян,—деп бирев мени инбашымдан силкей эди. —Сен станцияндан оытгенсен.

—Нечик оытгенмен? Мен бир зат да англамай тураман.

—Къарайман, сенсен, юхлайсан,—деп бирев иржайгъан кюйде таныш тавуш булан сёйлей.

Тек мен нечакъы къаст этсем де, эсиме алып болмай тураман. Гёзлеримни къолумну аясы булан сибирип, юхуну къачырма къарайман. Темир дёгерчиклени тавушу гъайлек йыр йимик чалына, адамны юхлата.

—Салам! Юхлап къалгъанман, гъали не станциядыр?—дедим.

—Гъали «Аннино» болажакъ,—деп жавап берди таныш тавуш.

Огъсени, гертиден де, станциямны къутгъаргъангъа ошайман,— деп атылып турдум.

—Талчыкъма, мен де сени йимик станциямны къутгъаргъанман,—деп иржайды улан.

Поезд станциягъа етишип токътады. Мен алгъасавлу кюйде вагондан чыкъдым. Мени артым булан шо улан да чыкъды. Оюзюн къайда гёргенимни эсге

алып болмай тураман. Тек къайда буса да бир ерде гёргениме шекленмей эдим.

—Сени поездге минип барагъанынгны гёрдюм, тек кёп халкъ бар саялы янынга гелип болмадым. Станциягъа етишип тюшегенде, салам берип къоярман деп ойлашгъан эдим. Тек сен станцияда турмадың... Артымдан ону алгъасавлу тавушун эшитемен.

—Кёп савбол сагъа,—деп иржайдым мен.

—Савбол берме чакъы мен этген иш ёкъ,—деди ол. —Жамиля да шу поезд булан гелгенми?

—Жамиля дегенде, шоссагъат ону аты эсиме гелди. Дима.

—Мен огъар зенг этемен, тек жавап бермей, СМС бакъдыраман—сесленив ёкъ. Сизин квартирагъызда да бирев де ёкъ.

—Дима... мени огъар айтма сюеген биргине-бир затым бар эди, — мен къачып ёкъ болуп гетмеге сюйдюм. Ону атындан къайры, дагъы сёзню айтып да болмажакъ эдим.

Шо мюгълетде гене барагъан поезд етишип гелди. Мен шоссагъат вагонну ачылгъан эшиклерине абат алдым. Артымдан таймайгъан Дима бир затлар сёйлей

эди. Тек поездни квавгъасындан ол не айтагъанны англама кыйын эди. Тюзюн айтгъанда, ол не айтагъаны магъа онча авара да тюгюл эди. Мен огъар не жавап берегени билмей адашып турдум. Тек ёлубуз узакъ тюгюл–биргине–бир станция.

Етишип вагонну эшиклери ачылгъандокъ, мен перронгъа чыгып, эскалаторгъа алгъасадым. Мен биревню де эшитмей ва гёрмей эдим. Башымда биргине–бир ой бар эди: мен огъар нечик айтарман?

–Мади, къачма, айт бар затны бар кююнде,–деп Диманы хатири квалгъандай тавушун эшитдим.

–Менден не эшитме сюесен?–деп бурулдум огъар.

–Ол шо оъзюню адамына эрге баргъанмы? Диманы гёзлери бек пашман эди.

–Баргъан,–деп тез–тез ёлумну узатдым.

–Айт огъар, мен ону гъали де сюемен,–деди мени артымдан ол.

–Яхшы, айтарман,– деп болгъан чакъы сувукъ–салкъын жавап берме къарадым, тек бажармадым. Оъзюмден ихтиярсыз гёзьяшларым агъылып гетди. Аякъ тюпге къарамай сюрюнюп йыгъыла аз квалдым.

–Сакъ бол, къайда чабасан?–деп Дима тирсегимден тутду.

–Бир ергеде, – дедим мен огъар гёзьяшларымны гёрсетме суймей.

–Негер гёзьяш тегесен? Дима бек гъайлы улан эди. Гъатта Жамканы шолай уланны табып болгъанын гюллей эдим.

–Бир затлар эсима тюшюп гетди,–дедим мен ва гёзлеримден янгыдан гёзьяшлар агъылма башлады.

–Ончакъы талчыкъма. Балики, шо Жамиля учун яхшыдыр. Сизде оъзюгюзюню адатларыгъыз юроле,–деп Дима кюльявлугъун узатды. –Мен сёзлеримни етишдирсенг, магъа дагъы зат тарыкъ тюгюл.

–Етишдирмежекмен,–дедим аста тавуш булан ва бираз парахат болдум.

–Не этерсен дагъы?–деп ол теренден кюстюндю. Сонг бираз токътап: –Буса да къаршы болгъанда, бирев де эшитмейген кюйде айтсанг да ярар эди.

–Мен ону гёрмежекмен,–деп жавап бердим.

–Нете, эришгенмисиз?–деп тамаша болду Дима.

–Ону дагъы бирев де гёрмежек,– дедим мен.

–Нечик гёрмежек? Неге? Диманы бети агъарып гетди.

–Ону йибермеге тарыкъ тюгюл эди. Мен сагъа, авлиягъа, айтып турмадыммы?

–Не болгъан, англат?–деп Дима мени инбашларымдан тутду.

–Болагъаны болуп битди,– дедим мен парахат кюйде ва ону кюллерын инбашларымдан тайдырдым.

–О чу тойгъа бараман дей эди,– деп Дима янгыдан алгъасавлу кюйде сёйлеме башлады. – Сайки, анам чакъыра дей эди. Сен де чакъ–чакъда онда барасан чы. . .

–Мен менмендир, мен башгъа районданман, бизде шолай затлар болмай, оларда бола. Мен Диманы бетине къарама къаст этемен.

–Не бола, англамадым? Бирден кычырып йиберди Дима. Гъатта оьтеген–барагъанлар бурулуп къарады.

–Дим,– дедим болгъан чакъы парахат кюйде,–сен

гёрюп турдунг чу. Мен бара эдим, ол бармай эди. Сен ону таныйгъандан берли, ол бир гезик сама уюне бармагъан.

–Анам булан эришгенмен, шо саялы бармайман,–дей эди. Дима йылама турагъан гъалда эди.

–Ол эринден айрылгъан, янгыз Москвагъа гетген. Оларда шо уллу айыпгъа, гюнагъгъа гысаплана ва къатты кюйде такъсырлана.

–Нечик такъсырлана?–деп адашды Дима.

–Олю такъсырлав,–деп жавап бердим мен болгъан чакъы аста тавуш булан.

–Ол. . . ол. . .–деп Дима бир затлар айтмагъа къарай эди.

–Мен сагъа айтдым чы, ол дагъы бизин арабызда ёкъ.

–Токъта, не сёйлейсен, анам дей эди, кызардашымны тою дей эди. . .

–Анагъа булай масъалаларда бирев де тынгламай,– дедим мен.

–Сен шону биле де туруп сиздеги гъалланы неге огъар гетме кюйдунг?–деп йылап йиберди Дима.

–Мен шонча да кюркюнчлукъ тувулунар деп эсима гелмей эди. Оланы районунда шолай адатлар бар экенни биле эдим. Тек ювукъ арада болгъан деп эшитмеген эдим,–деп айыпдан чайылма къарайман.

–Сен шонча да гъайсызлыкъ этип боласандыр деп турмай эдим. Диманы якъларындан бюлдюр–бюлдюр болуп гёзьяшлар агъыла эди.

–Онда юртлусуна эрге барма рази болгъандыр деп тура эдим. Не билейим дагъы, булай битегенни. . .

–Йыртгъычлар!–деп йылай эди Дима.

–Биревлер сизин мунда бирче гёрген болгъан. Анасын да алдатгъан. Сайки, огъар районда эр тапгъанбыз деп, уюне чакъыргъан.

–Я, олагъа ким ким булан гезейгени не аварадыр?..

–Олар сиз бирче айрыча кватирде яшайгъаныгъызны билген.

–Мен маънасын англамайман, маънасын,–деп шыбышлай эди Дима.

–Тухум–тайпадан айыпны тайдырмакъ. Сен англамажакъсан.

–Полициягъа арза берме тарыкъ, булай кюйма ярамай.

–Арзаларынгны бир маънасы да ёкъ. Онда милиция да, полиция да бары да затны яхшы биле, тек бир чара да гёрмежек,– дедим мен ва Диманы бетин гёрмес учун гёзлеримни япдым.

–Я ую йыгъылмагъыр, биз бир уълкеде яшамайбызмы?–деп Дима башын тутду.

–Ол сени булан оъзюн насипли адамгъа гысаплай эди, – дедим мен ва ону тынгласвуз чачларын сыйпадым. –Жамка сени эпсиз сюе эди.

Дима берген кюльявлукъну кюлумда кысып, ёл булан юрюдюм. Не гёзьяшларым, не гыслерим квалмагъан эди. Йылайгъан Димагъа да къарама болмай эдим. Мен алгъасамай ёлумну узатып турдум. Тек мен тюзюн айтгъанда, гючюм бар чакъы чапмагъа сюе эдим. . .

ТЕНТИРИМНИ МАСЛАГЪАТЫ

Багъавдин

Мени Атам... Атам,
гъар гезик сени
гъакъынгдагъы
эсделиклеримни язайым
деп къолума къалам
алсам, «мени Атам» деп
язып, артын гелтирип
болмай, токътап
къаламан. Ким биле,
балики, къаламыма
тогъас салагъан
«эсделиклер» деген сёз
болма ярай. Неге тюгюл
де, Атам, сен дюньядан
гетгенли 30 йыллар
оьтсе де, юрегим сени
дюньяда ёкълугъунга
инанмагъа суймей.
Сени савунгда язылгъан
«Ата юртум» деген
шиърумдагъы:
«Атадан сонг ата ую
ёкъ къыз да,
Уясын сув алгъан
къушдай боладыр», –
деген сёзлени маънасын
теренден англамай
болгъанман. Сенден
сонг, Атам, бизин ата
уюбюзню тюгюл,
ата юртубузну сув
алды. Къызынг да сув
алгъан дюньяда юзюп
болмайгъан бала къуш
йимик къалды.

Атам, муна Уъстюнлюкню 75 йыллыгына етишдик. Сен давнугъакындалакыр этмеге суймей эдинг. Балики, башынгдан гетген кыйынлыкълар: алты йыл концлагерде, он йыл туснакъда чекген азабынг юрегингни кыйнай болгъандыр. Шо Уъстюнлюк, Атам, савунгда бир керен сама орденлер, медаллар тагъып парадлагъа чыкъмасанг да, сени Уъстюнлюкнюг...

1940-нчы йылда мени Атам Багъавдин, ватандаш борчун кютмеге чакъырылып, армиягъа гете. Уыйде ону анасы Халийпат, агълюсю Павхан, эки кызы Жавгъар ва Мадина къалалар.

Бир йыл оьгюп, Уллу Ватан дав башлана. Белоруссияда Сакаевка деген юртну ягъасында атам борчун кютеген белюкге давну оту етише. Кыызгын ябушувда буланы взводу душманны къамавуна алына ва есирликге тюше.

Дав юрюлеген йылланы ичинде пленге алынган солдатланы сакълайган ерлери нече-нече алышына. Ахырынчы къонушу Гюнбатыш Германияда концлагерде бола. Хыйлы адам ачдан, аврувлардан къырыла. Атам оьзю де айтганлай, «ажжалы етишмегенлери» савкъала. Дав битген сонг Атамны ва ону савкъалган ёлдашларын америкалы солдатлар азат эте.

Алты йылны ичинде лагерде кыйналган кыйынлары гъакъда атам бир де хабарламай эди. Ким биле, яраларын янгыртмагъа суймей болгъандыр. Тек ону аркъасындагъы дамгъалар атам чекген азапны шагъатлары эди.

Азат болуп, уйге къайтмагъа ихтияр берилген сонг, Атам ёлгъа тюше. Хасавюрт вокзалгъа етишип: «Мени бир адаммы сама савкъалганмы экен. Биревге де оьзюмню танытмай, тергев этип, адамларым ёкъ буса, гёзюм бакъган якъгъа гетежекмен», – деген ойлар булан юртгъа ёл сала. Тек шонда боташ-юртлу улан огъар шекли къарап: «Сен Багъавдин туюлюмюсен?» – деп сорай. «Дюрмен!» – дей Атам. Къайдан гелгенин де билмей бары адам жыйыла, Атамны къучакълайлар, гётерип оьрге чоелер, бир-бирине сююнчню айтып къычыралар ва йыбав-той булан дегенлей юртгъа алып гелелер.

Багъавдин олжасы Павхан булан

Савкъалган буса, къайтмай къалмас эди деген шекли ойлар гелсе де, юрегинден умут уьзюп болмайган ананы да, агълюню де, бир затны да англамайган экигиччи къызъяшны да къычырыкъ тавушлар сесгендире. Аягын-башын танымай чабып къыргъа чыгъалар ва: «Багъавдин геле! Багъавдин геле!» – деген тавушну эшитип, абзар толган халкъны гёрюп, ана ва олжа адашып къалалар.

Озокъда, шо мюгълетде етти йыл савун-оьлгенин де билмей уланын гёзлеген ананы, агълюсюн гёзлеген къатынны юрегине не гьал тюшгенин суратламагъа мени гючюм чатмай... Ёлугъувну татлитатыву, узакъ йыллар ичин яллатып турган айрылывну агъусуну аччылыгын иритип башлай. Яшав аста-аста ёрукъгъа тюше. Кызардашларым, атабызгъа исинип, ювукълашып, башлапгъы гюнлерде йимик къыр жанлардай яшынып айланмайлар. Чабып къучагъына минип ёнкюмесе де, янына барып эретуруп, бетине телмирип, ону йылы сёзюне, исси иржайывуна умутлу къарайлар. Бара-бара яшав оьзюню агъымына тюше. Амма бу агълюню насиби узакъгъа бармай.

Къайтгъаны етти ай тамамланып битгенче: «Есир болганлар болмай, Ватанын сатганлар бола», – деген Сталинни сёзлерин чакъырып сёз этип, атамны тутуп алып гетелер.

Баласындан тоюп битмеген языкъ анагъа да, насибине инанып битмеген олжагъа да, бир затны да англап

болмай, адашып къалган экигиччи къызъяшгъа да къысмагъа бирдагъы бир къамучусун ура.

Атама кагъыз язмагъа, уыйден посылка алмагъа да, уйдегилер булан гёрюшме де ихтияры ёкъ деп, он йылгъа суд гесиле. Ол башлап Киров шагъарда агъач гесе, сонг Ростовну ювугъундагъы Шахты деген шагъаргъа йибериле. Онда маъдан къуюларда кёмюр чыгъара туруп, оьмюрюню бирдагъы 10 йылын къара кёмюрдей яллата.

Къысмагъа мени Атама насипли яшавгъа экинчилей де ёл ача. Ол савсаламат уьюне къайта. Шо заманда башлап уланъяш, сонг мен тувабыз. Уланкъардашыбыз Солтан 4-5 йылыкъ чагъында гечине. Мен буса, муна бугюнге ерли яшап тураман. Мени уллу къызардашым Жавгъар менден 20 йылгъа, экинчи къызардашым Мадина 16 йылгъа уллу.

Мен насипли къызман. Мен къызардашларым йимик, яш йылларым дав йыллагъа расланып, давну тавушун эшитмедим, ачлыкъны сезмедим, яшылыгым давгъа гетген атагъа, гече демей, гюн демей авлакъда ишлейген анагъа гьасирет оьтмеди. Ата-анамны алдында эрке оьсген улакъ йимик ёнкюп оьсдюм.

Атам узакъ йыллар башлап колхозда экспедитор, сонг совхозда кассир болуп ишлеп, пенсиягъа чыкъды. Мени Атам абзардагъы булакъдан сув акътарып, энкейип, шо агъаган сувгъа тикленип турма сую эди.

Багъавдин ва кызы Гёгюрчюн

Балики, озъюню тынглавсуз озъен йимикагъып гетген оьмюрюн гёзден гечире болгъандыр.

Биз, ону кызылары, уьчюбуз де уй болдукъ, агълюлерибиз, яшларыбыз, яшларыбызны яшлары... Яшав токътап турмай, атамны булагъыны суву йимик агъып гете.

1988-нчи йылда атабыз гечинди. Уябызны сув алды. Анабыз ол оьлгенде: «Адаршай абзарынгаяуьонге, абзарында мени кьойгъан кююнге», – деп йылайгъаны бусагаьатда да кьулагъыма чалынып, сесгендирип йибере.

Атам озъю авругъанда бизге: «Мен оьлгенде гьасси болуп, акъырып-къычырып йылап айланмагъыз. Атасыны бетингёрмеген кызылар кёп бар. Аллагъ мени кьайтаргъан ерден кёп-кёп кьоччакъ уланлар кьайтмай кьалгъан. Мен олардан тизив чыгып кьайтмагъанман, ажжалым етишмегенге Аллагъ ёл берген. Уйге кьайтдым, яшадым, сизин, сизин яшларыгъызны гёрдюм. Шюкюрлюк этмеге герек», – дей эди.

Оьлгенни артындан оьлген ёкъ, биз де, Атам, сени артындан оьлмедик. Тек сен оьлген сонг алтын кьаладай гёрюнеген ата уьчюбуз, бир гиччи палчыкъ уйге ошап кьалды. Бийке кьатындай анабыз кьанатлары сынгъан кьушдай, буюкъду, кызыларынг таявун тас этди...

Гьакъ сюовню гючюн атамны анамны яшавундан сезген бусам, герти кьурдашылыкъны атамны

кьыйынлы кьысматындан сездим. Айтагъаным, мени атам булан армияда кьуллукъ этип бизин якълы кьумукъ уланлар болгъан. Дав башланып, булар душманны кьамавуна да, есирликге де бирче тюшгенлер. Дав да битип, есирлер азат этилген сонг, кьыйлылары онда кьалгъан, хыйлылары Ватанына кьайтгъан. Америкада кьалгъан атамны эки ювугъун билемен, бириси – эндирейли Камалдин Ханмурзаев (ону мен ювукъ танымадым). Билегеним, Совет Союз бузулуп, дазулар ачылып, адамлагъа тыш пачалыкьлагъа бармагъа-гелмеге ихтиярлар берилгенде, Камалдин Эндирейге уьюне гелме башлады. Ол уьюне етишгенде мени атама хабар йибере эди, не де артындан адам геле эди. Бир нече керен атам, бир-бир де анам да булан, Эндирейге барып, ювугъу булан ёлугъуп геле эди. Камалдин неге буса да бир керен де бизге гелмеди. «Гьар гезик биз барып турмайыкъ», – деген анабызны сёзлерин, атабыз: «Камалдинге олай кьыйышмай», – деп, бёлюп кьоя эди.

Экинчи ювугъу Гьасан Жабрайылов Дагъыстангъа кёп гечде гелди. Ол гелгенде мени атам гечинген эди. Юртгъа Багъавдин булан армияда да, есирликде де бирче тургъан ювугъу гелген деген хабар етишди. Мен ону адресин ахтара туруп, Америкадан гелген Гьасан Хасавюртдагы Дачный орамда яшайгъан кызар-

дашында токътагъанын билдим ва ону гёрмеге бардым.

Атам оьлгени узакъ заман да болмай эди. Ону кьабуру басылып да, тас этивню авурлугъундан тийген бизин юреклерибизни ярасы солкъ болуп да битмеген эди.

Озокъда, атам булан бирге от-оьртенден оьтген адамны гёргенде мен бузулдум, сёйлеп болмай кьатып кьалдым. Ол бек асил, ап-акъ чачлы, арыкъсув, юзюнде адамлыкъны аламаты янып турагъан тамаза эди. Сонг мен ону соравлу кьаравундан эс табып, гьаран-гьаран: «Мен Багъавдинни кызыман», – деп, йылап йибердим. Ол мени кьучакълап, инбашымдан таба ачылып турагъан эшикке багып: «Къайда Багъавдин?» – деп сорайды. Мен шо гезик озюме айтмагъа инг де кьыйын сёзлени айтдым: «Багъавдин гечинген...».

Гьасан амай бек талчыкъды, кьайгъырышды, анабызны сорайды. Тюзю, бу гезик магъа ону янында узакъ турмагъа да, лакъыр этмеге де имканлыкъ болмады: гелив-гетив кёп эди.

Гьасан амай нечакъы заманы аз буса да, мени юртлум, кьардашым Алибек Гьажиев булан бирче Хамавюртгъа гелип, кьабурлагъа атамны уьстюне де чыгып, уйге гирип, анамны да гёрюп гетди. Ондан сонг да ол бир нече керенлер гелди, тек бир де мени анамны гёрмей, кьабурлагъа гирмей гетмей эди.

Бизге гелгенде Гьасан амай мени атамны гьакъында кёп хабарлады, оьзлер армияда тургъан кюйлерин эсгерип, бир кюледди, бир кюстюндю. Ону: «Багъавдин бек тизив, инамлы кьурдаш эди. Ону ёлдашларыбызны чы нечик де, гьатта командирлерибизни алдында да абуру бар эди!» – деген сёзлери эсимде кьалгъан.

Яшав токътап турмай, йыллар оьтюп, Гьасан амай гечинген деген хабар етишди. Баягъы, эсделиклер юрекни тырнай башлады. Тек, атабыз оьлюп аз заман да гетгенче, Гьасан амай гелмеклик бизге, Багъавдинни уьч де кызына, Тенгирим йиберген бир уллу маслагъат йимик болду.

Гёгюрчюн АТАЕВА

ГЁЗЮ СЮРЮНСЕ ДЕ, СЁЗЮ СЮРЮНМЕЙ

Муаллим касбуну танглагъанлар яш наслуну мекенли кюйде тарбиялап, билим бермеге чалышалар. Тарбиялы, билимли, англавлу яшёрюмлер бизин жележесибиз экенни барыбыз да билебиз.

Муаллим оъзю де юртеген дарсларын терен билмеге, яшлагъа сингдирмеге де, оланы суюмеге де зерек. Бизин Гъели юрдагъы школада терен билимли, яшшы муаллимлер аз тююл. Айтагъаным, оланы арасында, ал сыдыраларында токтагъан жанлы табиатдан (биологиядан) дарс береген бай сынаву булангъы, орта оьмюрге баргъан сабур-саламат, таза кылыккылы, къатты хасиятлы Айзанат Валишихованы атын уллу гьюрмет булан айрыча эсгерме сюемен.

Айзанат Валишихова 1952-нчи йыл Гъели юрда къойчуну аглюсюнде тувгъан. Шондагъы орта школаны 1969-нчу йыл яшшы къыйматлар булан битдирип, Буйнакскидеги муаллимлер гъазирлейген охув ожакъгъа тюше. Шону тамамлагъан сонг 1972-нчи йылдан тутуп башлапгъы класлагъа дарс берме гирише.

Арадан бир аз заманда гетмейли, ол билимлерин камиллешдирмек муратда загъматдан айрылмагъан кюйде Дагъыстан пачалыкъ университетни биология факультетинде (жанлы табиат) охувун узата. Айзанат оьр класларда биологиядан дарслар бермеге башлай. Ону уллу класлардагъы яшлар кёп сююп къаршылай.

Аз заманны ичинде муаллимлени арасында абур да, сый да, ата-аналаны янындан гьюрмет де, яшланы суювюн де къазана. Буссагъатгъы вакътиде ол оьр класлагъа дарслар берип тура. Билим беривде лап янгы къайдаланы къоллама къаст эте, дарсларын къужурлу ва жанлы кюйде оьтгермекни гъайында тура.

Айзанатны ачыкъ дарслары кимни де тергевюн тартагъан кюйде атив оьтгериле. Охувчу яшлар булан ол чакъ-чакъда табиатгъа сапар чыгъа. «Жанланы гюню» (День птиц) деп оланы гюнюн белгилей. Яшлар жымчыкълагъа уялар этип, тереклеге илелер, заман-заман олагъа ем тегелер, тюрлю кружоклар къуруп, дарсдан сонг яшлар булан иш гёрелер.

Ону кабинети тюрлю-тюрлю ясандырывлар булан безенген. Айзанатны гъаракатын яшлар да жавапсыз къоймай. Айтагъаным, биологиядан школа, район ярышларда гёрмекли ерлени къазанып, ону юрегин сююндюре.

Охувчу яшлар ЕГЭ-лер берме башлангъанлы биологиядан 4-5-ни орнун тутагъан оьр баллар алалар. ЕГЭ арагъа чыкъгъанлы нечакъы йыл бола буса, шончакъы заман Айзанатны яшлары ону экзаменлеринден 100 процент къазанып оьтюп туралар.

Оъзю танглагъан касбугъа уьстенсув янашмагъа ярамайгъанын ол атив биле, яш наслуну тарбиялда ва билим беривде белсенип чалыша. Ону къолундан чыкъгъан яшлар яшавда оьз ерин тапгъанлар.

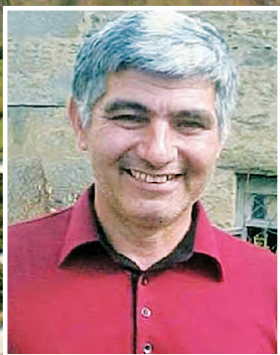
Айзанатны гъакъында мактапны гъакимини иш кабинетинде сёз чыкъгъанда, ол: « Айзанат мени кёп сюеген муаллимим, яшлагъа етдириккли кюйде дарс да бере ва талапда эте»,—деп ону макътапалды.

Бай яшав сынав эсин чарлагъан Айзанатны гёзю сюрюнсе де, сёзю сюрюнмей, ону ой къазаны асру бою аслам гелим топлагъан. Гъакъыллы уллулар—бир-бирде биз гъакъ булан да табып болмайгъан гъакъсыз кёмекчилер.

Айзанат да, мен де бир класда охугъанбыз. Ону къатты хасиятын, талаплылыгъын, охувчу яшлагъа жаны авруйгъан кююн мен гёрюп билемен.

Мен Айзанатны Муаллимни гюню булан къутлай туруп, жележесибиз де уьстюнлюклер, яшавунда савлукъ ва насип ёрайман.

ПАТИМАТ ПАХРУТДИНОВА
Гъели юрт

ЭРГИШИ НАМУС

Бизге яшама буварылгъан заманларда М.Горькийни «Яшавда къачан да игитликге ер бар» деген сёзлерини маънасы гъар гюнлюк яшавубузну бир аламаты йимик эди. Тюзюн айтгъанда, кёплени, гъатта эсине де гелмейдир, балики, ону озюнню ичинде де бир игит яшайдыр? Бары да гёрмейген ерде игитлик этмек – шо мени гьисабымда дазусуз къочакълыкъ. Курах районну Икра деген юртуну агъач къаравулчусу Зейнутдин Батманов тап шолай игит кюйде жан берген. Ону гъакъында газетлерде кёп язылды, телевидениден гёрсетилди. Шоларда игитни анасы Солтанханум Батманованы аты да эсгериле эди. Шо кьайгылы йыл огъар 90 йыл битген эди...

Зейнутдинни анасы булан ёлукъма токъташгъанда, ону дертин, юрек сызлавун солкъ этердей, гёнгюн ачардай сёзлерибиз ёкъ экенни англай эдик. Къайсыбызныки бар? Ону булан лакъыр этмек, авур загъмат къавжатгъан къолларын кысып алмакъ, игитлер нечик обсегенин ва уллу болагъанын билмек ва шо гъакъда охувчуларыбызгъа хабарламакъ бекагъамиятлы эди. Биз Игитни анасы Солтанханум Батмановалагъа къонакълай ёлгъа чыкъдыкъ.

Ону къонакъчыл хасиятыны гъакъында айта турмасбыз. Къайсы дагъыстанлыгъа да къонакъ – сююнч. Бизин Батмановланы уллу агълюсю къаршылады. Озокъда, оланы арасында лап уллусу Солтанханум апайда бар эди. Гъали огъар 95 йыл бола. Ол чагына да къарамай, бугюн де торунларыны авлетлерине исси юн чораплар согъа. Зейнутдинни уюшо гюн яшланы кърч къавгъасындан толгъан эди. Ону агълюсю Жамиля нечакъы къаст этсе де, гёзлериндеги пашманлыкъны яшырып болмай эди. Ол бир де башгъа туюгол оьлмегендей. Къайда буса да ювукъда адатлы кюйде орманланы тергеп чыкъмагъа

гетген. Мунда ону бирев де игитге гьисапламай. Ол шо мюгълетде башгъачалай этмеге болмай эди. Кёмекге чакъырагъан тавушланы эшитип, уьстюне баргъан...

Зейнутдинни атасы Лукъман Батманов инкылапчы 1917-нчи йылда тувгъан ва янгы совет яшавну гъакъ юрекден къабул этген. 1939-нчу йылда ол Финляндия булангъы давгъа тюше, арты булан Уллу Ватан дав башлана. Ол Къырымдагъы къанлы ябушувларда ортакъчылыкъ эте, Керчни душманлардан кьоругъан ва кызыл асгерлер булан Прагагъа ерли етишген ва шонда Уьстюнлюкню гюнюн къаршылагъан. 1946-нчы йылда ата юртуну къайтгъан.

Нече де тизив гиев эди. Тёшюнде орденлери, къап-къара чачлары, гиши сукъланардай иржайыву... Ол бир гёзел кызыяшны эс эте. Иш суймеслерден туюгол экенни къарагъандокъ билине. Олайлар булан уйлер тизмеге де, агълю кърмагъа да, яшамагъа да рагъат бола. Юртадагъы бары да яшланы Дербентни къырыйында танклагъа къаршы окоплар къазмагъа бакъдыргъанда, кызыяшгъа 16 йыл бола эди. Да-

гъыстан душманны бетге-бет къаршылама гъазирлене эди. Ял алывсуз гюнде 12-14 сагъат ишлеме тюше эди. Ватан учун обтесиз къыйынлы девюрлер эди ва политрук гёнгюллю кюйде фронтгъа барма сюегенлени сиягъын язгъанда, Солтанханум биринчилерден болуп язылгъан эди. Амма совет асгерлер фашистлени гюнтувушгъа къувалама башлагъанда биревге де давгъа барма тюшмедиле. Еринде де нечакъы сюе бусангда, кёп иш бар эди. Гъар бош мюгълетинде ол фронтвиклер учун юн чораплар согъа эди.

Лукъман ва Солтанханум 1947-нчи йылда уйлене. Башлап яшав обтесиз къыйын болгъан. Лукъман тав районларда ёллар къурагъан бригаданы башчысы эди. Турагъан ери вагон. Шону бир мююшюн бёлюп, Лукъманна агълюсюне берген. Сонг яшав нечик де, бир ёрукъгъа тюшдю. Озюнню 6 яшы, авлакъ ишлер, гъайван-мал. Солтанханум бары да затгъа етишип бола эди. Гелген къонакълар да бир де ону гынкалыны татывуна къарамай гетмей эди.

–Гъар иш-уый къуллукъ болсун, яшланы тарбиялав, сююнч яда къай-

Игитни анасы ва къатыны

гъы болсун, Лукъман ва Солтанханум даим бирче болгъан. Бир-бирин ярты сѣзден англай, яшлары бирде ата-анасы бир-бирине кычырып, тавуш гѣтерип эшитмеген. Зейнутдинни агъасы Батман: «Атабыз дагну гъакъында хабарлама суюмей эди»,—деп эсге ала. Амма уланларында тавакаллыкъ, къоччакълыкъ тарбиялап бажаргъан. «Атам ва анам бир-бирине бек ошагъан эди. Сабур, саламат, бош сѣзню суюмейген адамлар эди. Бош сѣзден эсе, этилген ишлер хыйлы артыкъ ва агъамиятлы деп гысап эте эди.

—Балики, сиз тарбиялану айрыча сырларын билесиздир?—деп сорайбыз Солтанханумгъа. — 6 яшны да оьсдюрюп, тарбиялап, олагъа билимлер де бермек тынч зат тюгюл чю... Солтанханум кюлей. «Не сырлар болсун. Ёкъ эди бир яшыртгъын сыр да. Биз оланы тарбияламай эдик, олар бизин яннавубузда оьсе эди, бизин гъар абатыбызны гѣре эди. Биз де шону эрибиз булан бек яхшы англай эдик. Олар бизге къарап яшай эди. Кѣп загъмат тѣге эдик, бош лакъырланы юрютмей эдик, уюбюзню эшиклери даим ачылгъан кююнде тура эди. Кимге де кѣмек эте эдик. Кѣмек этип болмасакъ, гѣнгюн алма, якълама къарай эдик. Зейнутдин лап гичибиз эди. Огъар бизин гъайлы янашывубузну пайы бираз тюшдю буса да ярай. Тек ол чарчымлы, ѣнкю яш болуп оьсмеди. Жанланы эпсиз суюе эди, айланабыздагъы табиат ону учун яшавуну бир гесеги эди. Гичиден берли адилсизликни ва рагъмусузлукъну гѣтерип болмай эди. Ол агъач къаравулчу болажакъман деп яшдан айта эди, сонг тийишли дипломну да алды. Агъаларына бек гъюрмет этип янаша эди. Къурдашлары кѣп эди. Шо—мени сютюмден баргъан хасиятдыр. Магъа гъали ону гъакъында хабарлама кыйын, амма шо мюгълетде балам оьзюн башгъачалай тутарны гѣз алгъа гелтирип болмайман. Ол янгыз мени уланым тюгюл чю—ол эргиши! Эргишиге буса намусдан артыкъ зат ёкъ. Эрим де, гюнагъларын Аллагъ гечсин, уланыны осаллыгъын бир де гечмес эди. Муна гъали гъар якъдан: «Яшларыгъызыны бар кююнде сююгюз, оланы кемчиликлерин гечигиз»,—деп чакъырывлар этелер... Мен буса уланым ёлдашын кыйынлы

мюгълетде ташлап, хыянатчы болуп ожагъына эсен-аман къайтгъан болгъан буса, нечик ону къабул этер эдим экен? Билмеймен... Аллагъгъа шюкюр, магъагъалишону гъакъында ойлашмагъа тарыкъ тюгюл. Яшлар бет уялмасдай оьсген. Аллагъгъа мени вадюньядагъы бары да яшланы балагъдан ва аврувдан къорусун!

Солтанханум къолларыны аяларын оьрге гѣтерип, дуа охума башлады.

Педагогика деген илму арагъа чыккыны минг йыллар бола, Тарбиялану масъалалары бизин яшав

ѣлубузда даим узатып тура. Башлап биз яшларбыз, сонг ата-аналарбыз, сонг улланалар ва уллаталарбыз... Артсыз минглер булан илму ишлер язылгъан, юзлер булангъы университетлер ва илму центрлар яшланы нечик тарбиялама герек деген масъаланы уьстюнде ишлей. 6 яшны анасы, 21 торунуну ва оланы 38 яшны улланасы Солтанханумгъа тынглсанг, шо бир кыйын масъала да тюгюл. Инг алдын оьзюнг гъар-бир затда олагъа уьлгю болуп турматарыкъсан.

Сулгият БУЛГЪАЕВА

Солтанханум Батмановларда къонакълыкъда

2015-нчи йылны май айыны 15-нде ахшам сагъат бешде агъач къаравулчу оьзюню Курах райондагы участкасындайлана туруп, йылайгъан яшны тавушун эшите. Тавушгъа багъып юрюгенде, ол савутлангъан 6 адамны гѣре. Оланы алдында эргиши ва къолунда йылайгъан яшы булан къатынгиши тобукъдан тургъанлар.

Зейнутдин бандитлеге ата-ананы баласы булан бирче уьюне йибермекни тилей ва оланы орнуна оьзю къалма гъазир экенин айта. Жинаятчылар рази бола. Ону телефонунда Курах район полицияны начальнигини номерин гѣргенде, ону орманлыкъгъа чакъырмагъа талап эте. Агъач къаравулчуну бандитлени бириси Нариман Баширов (ону арадан эки йыл оьтюп хас чараланы вакътисинде тутажакъ) оьлтюрген ва бары да затны кисе телефонуна чыгъаргъан. Жинаятчы сонг хабарлагъан кююде, олар полицейскийлени «тийишли» кююде къаршылап, артда къаравулчуну уьюне йиберме хыял эте болгъан. Зейнутдин буса: «Сонг мен адамланы бетине нечик къарарман. Оьлтюрме суюе бусагъыз, оьлтюрюгюз, тек сиз айтагъанны мен этмесмен»,—деп жавап берген. Бандитлер ону жазалама, кыйынама башлагъан, амма ол къайпанмагъан. Мурадына етишип болмажакъын анлагъанда, къаравулчуну оьлтюрюп къачгъанлар.

Агъач къаравулчу жагъил агълюню оьлюмден къутгъарып, оьзюню ватандаш борчун кютген. Ону игитлиги даим эсибизде, юреклерибизде къалажакъ.

2018-нчи йылда Зейнутдин Батмановгъа «Россияны Игити» деген ат берилген.

Ана тилибизни уйренебиз

АЛАТЛАР

Балта–топор

Чёкюч –молоток

Сюргю–рубанок

Билев–точило

Чалгъы –коса

Каза–тяпка

Бел–лопатка

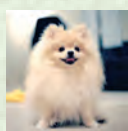
Тырнавуч–грабли

Сенек–вилы

ТАПШУРУВ

Тюпде берилген суратланы бир-бирине кьошуп, бир сёз этсегиз, не экенни билежексиз

+

= ?

+

= ?

+

= ?

Шу суратгъа къарап, къыр ва уй жанланы айырып, эки гюпге бёлюп, атларын языгъыз

Уй жанлар:

Къыр жанлар:

Журнал в журнале

ПИРОГ ИЗ ПЕСОЧНОГО ТЕСТА С ЗАМОРОЖЕННОЙ СМОРОДИНОЙ

Черная смородина в легкой меренге на хрустящем тесте! Вкусный пирог из песочного теста с замороженной смородиной готовится быстро. Это открытый пирог с богатой сочной ягодной начинкой, который хорошо подавать к чаю или кофе. Его можно готовить на десерт к разным праздникам в течение всего года.

Совет:

При выпечке пирогов с замороженными ягодами есть некоторые нюансы. Ягоды предварительно не размораживайте, обязательно добавьте загуститель – крахмал. Он не даст соку от ягод размочить корж. Время выпечки следует немного увеличить, чтобы замороженная ягода полностью приготовилась. Такие пироги лучше делать открытыми. Даже зимой вы сможете побаловать себя летним пирогом! Этот вкусный ягодный десерт готовится из замороженной смородины. Взбитые белки с сахаром делают пирог сладким и не дают вытечь соку от ягод.

ИНГРЕДИЕНТЫ НА 8 ПОРЦИЙ

ДЛЯ ТЕСТА:

*Мука – 1,5 стакана
Сливочное масло – 100 г.
Сахар – 100 г.
Яичные желтки – 2 шт.
Разрыхлитель – 1 ч. л.*

ДЛЯ НАЧИНКИ:

*Кукурузный крахмал – 1 ст. л.
Сахар – 100 г.
Черная смородина – 300 г.
Яичные белки – 2 шт.*

Время приготовления: 1 ч. В одной порции 276 ккал.

ПОШАГОВОЕ ПРИГОТОВЛЕНИЕ

ШАГ 1:

Подготовьте продукты для пирога. Смородину нужно брать замороженную, рецепт рассчитан как раз на это. А вот масло выньте из холодильника заранее, оно должно размягчиться. Вместо сахара в корж можно положить сахарную пудру. Крахмал можно взять картофельный, его нужно в два раза меньше.

ШАГ 2:

Муку просейте.

ШАГ 3:

Добавьте разрыхлитель и сахар. Перемешайте.

ШАГ 4:

Яйца разделите на белки и желтки.

ШАГ 5:

Добавьте в мучную смесь размягченное сливочное масло и желтки. С помощью вилки перемешайте муку с маслом и желтками до состояния крошки. Можно сделать это ножом, делая рубящие движения.

ШАГ 6:

Затем замесите тесто руками. Оно достаточно быстро соберется в шар.

ШАГ 7:

Форму для выпечки слегка смажьте маслом. Распределите по дну и бокам тесто. Делать это очень просто: тесто очень мягкое и эластичное. Отрежьте от теста кусочки одинаковой толщины и устилайте ими дно, слегка прижимая пальцами. Таким же способом сформируйте бортики. Уберите форму с тестом в морозилку на 20 минут.

ШАГ 8:

Разогрейте духовку до 200°C. Запеките корж в течение 15-20 минут до легкого золотистого оттенка. Выньте корж из духовки. Духовку не выключайте.

ШАГ 9:

С помощью венчика взбейте белки добела.

ШАГ 10:

Добавьте сахар и крахмал, хорошо размешайте. Снова взбейте.

ШАГ 11:

Добавьте в белковую смесь ягоды. Перемешайте.

ШАГ 12:

На слегка остывший корж выложите начинку, равномерно распределите ее с помощью лопатки.

ШАГ 13:

Запекайте пирог еще 10-15 минут. Начинка должна застыть. Пирог получился очень вкусным! Несмотря на то, что смородина – кислая ягода, вкус пирога скорее сладкий, с легкой кислинкой. Меренга слегка запеклась и похрустывает при еде.

Салат с курицей, овощами и маслинами

Салат с курицей, овощами и маслинами – блюдо изысканное и аппетитное, достойное даже праздничного стола. Все компоненты прекрасно сочетаются между собой, а французская горчица, которая служит заправкой для салата, делает вкус ещё богаче и ярче.

ИНГРЕДИЕНТЫ: на 2 порции

Филе куриное – 300 г

Помидор – 120 г

Огурец – 100 г

Маслины без косточек – 100г

Сыр твёрдый – 100 г

Масло растительное – 1-2 ст. ложки

Горчица – 1,5 ст. ложки

Кунжут белый – 1 ч. ложка

Соль по вкусу

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

- Подготавливаем продукты. Куриное филе промываем и нарезаем тонкими полосками.
- В сковороде на растительном масле обжариваем филе до румяности (около 5-7 минут). В процессе жарки солим. Затем готовое куриное мясо откидываем на дуршлаг и даём стечь лишнему маслу.
- Маслины нарезаем колечками.
- Сыр нарезаем кубиками.
- Огурец нарезаем кубиками.
- Помидор также нарезаем кубиками.
- Соединяем в миске остывшее куриное филе, помидор, огурец, маслины и сыр.
- Добавляем горчицу.
- Перемешиваем.
- Салат с курицей, овощами и маслинами посыпаем кунжутом и подаём к столу.

Приятного аппетита!

ЕСЛИ ВЫ...

- сварили компот, но он еще не остыл, поставьте кастрюлю с компотом в большую по размерам посуду с холодной подсоленной водой.
- решили приготовить блинчики, рекомендуем налить тесто в бутылку. Таким образом наливать его на сковороду будет значительно проще, а остатки – легче хранить.
- столкнулись с проблемой чистки со-сисок после варки, просто проткните их в нескольких местах вилкой перед погружением в кипяток. В результате пленка отойдет без труда.
- во время варки яиц добавьте в воду немного соды, скорлупа снимется быстро и легко.
- решили приготовить отбивные, накройте мясо пищевой пленкой, а затем отбивайте. Таким образом удастся сохранить чистоту молотка и защитить кухню от брызг.
- хотите, чтобы сыр не покрылся плесенью в холодильнике, смажьте срез сливочным маслом. Тогда верхушка сыра дольше останется незаветренной.
- не можете открыть банку с закручивающейся крышкой, опустите ее на пару минут в горячую воду. Теперь банка с легкостью откроется.
- хотите в духовке без термометра проверить температуру в 200°C, насыпьте капельку сахара. Он плавится при температуре 186°C.
- хотите удалить неприятный запах рыбы при варке, добавьте в воду корень петрушки или сельдерея.
- хотите разогреть блюдо в микроволновой печи равномерно, сделайте в центре еды отверстие. Такой способ подходит только для твердых блюд, например, макарон, риса и т.п.

ЗНАЕТЕ ЛИ ВЫ?

Что самый большой **ПАЗЛ** в мире состоит из 51300 деталей? Мозаика примерно 8,69 метра на 1,9 метра посвящена 27 чудесам света, которые надо собрать в единую панораму. Выпустила ее компания «Кодак» в 2020 году.

Изобретателем первых пазлов принято считать лондонского гравёра, картографа и издателя Джона Спилсбури. В 1971 году он наклеил черно-белую гравюру географической карты мира на тонкую деревянную панель и распилит ее лобзиком по контуру государственных границ. Получилось новое учебное пособие – «разрезанная географическая карта». Ученик собирал карту и быстро ее запоминал. Уроки географии превращались в увлекательную игру, что способствовало хорошей успеваемости даже ленивых учеников.

Спустя несколько десятилетий пазлы начали использоваться не только для изучения географических карт. В 1909 году в США открылось первое фабричное производство по изготовлению пазлов со скрепляющимися частями, которые с тех пор стали популярны во всем мире.

В Россию пазлы стали завозить из Англии в начале XX века.

Что **ПЛАСТИК** разлагается на протяжении 300-500 лет. На планете Земля производится 270 миллиардов бутылок в год. 8562 бутылки оказывается на свалке каждую секунду. А из-за своего сверхлегкого веса пластиковая тара рано или поздно попадает в водоемы и мировой океан.

В океане есть целые «мусорные острова», которые занимают не один километр водной территории! Постепенно соленая морская вода разъедает пластик, который разваливается на мелкие части и смешивается с планктоном, попадая в пищевую цепочку рыб и морских млекопитающих. А затем у вас на столе оказывается отборная свежая семга, нашпигованная химией, прямо из мест своего обитания. Или вы идете в престижный ресторан вкушать суши с сырой рыбой, вскормленной пластиком. И если вы надеетесь на добросовестность владельцев заведения, которые дорожат репутацией, отбросьте вашу наивность – мельчайшие пластиковые частицы есть в рыбе со всей планеты. Их, может, не видно невооруженным глазом, но они прекрасно накапливаются в организме: сначала рыбном, потом – нашем.

ИЗЛУЧЕНИЕ ОТ МИКРОВОЛНОВЫХ ПЕЧЕЙ НАНОСИТ ВРЕД ОРГАНИЗМУ

Любая микроволновая печь работает благодаря встроенному в неё магнетрону, который при вибрации образует микроволны, разогревающие пищу. Нагревание пищи происходит за счёт того, что молекулы воды в пище резонируют и выделяют тепло. Как полагают современные учёные, такой способ подогревания пищи лишает её полезных свойств.

Современные печки имеют более высокий уровень микроволновой энергии, а значит, площадь распространения излучения становится выше. Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ) на своём сайте утверждает, что если человек находится на расстоянии 50-60 см. от СВЧ, то риск облучения снижается, но тем не менее сохраняется.

ПИЦЦА ИЗ МИКРОВОЛНОВКИ ПРИВОДИТ К БОЛЕЗНЯМ СЕРДЦА И ОЖИРЕНИЮ

Один из ведущих западных порталов о здоровье – YMS – в проведённом исследовании

доказал, что приготовленная в микроволновке пицца приводит к ожирению. Ввиду того, что приготовить еду в микроволновке быстрее и проще (особенно на Западе, где большой выбор уже готовых блюд), человек употребляет её больше и чаще, провоцируя ожирение.

Вместе с тем готовые блюда сами по себе являются малополезными, обладают огромным количеством жиров и консервантов, что, в свою очередь, приводит к проблемам с сердцем и закупорке сосудов. Безусловно, это не прямая вина микроволновки, но один из факторов, говорящий о её вредности.

Исследование 2010 года, проведённое Университетом Трента, завершилось выводами о том, что микроволновое излучение воздействует на сердце людей, использующих кардиостимуляторы. Данное исследование было подтверждено заявлением ВОЗ о том, что сердечные стимуляторы действительно чувствительны к интенсивности микроволн, а значит, людям с кардиостимулятором однозначно стоит отказаться от СВЧ печей.

ВРЕД МИКРОВОЛНОВОК ДЛЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Недавнее исследование учёных из Университета Манчестера доказало, что при использовании СВЧ печей выбрасывается такое же количество углекислого газа, как от нескольких миллионов автомобилей. Необходимо отметить, что данное исследование проводилось на территории Евросоюза, где люди гораздо больше озабочены проблемами экологии.

Микроволновые печи, по мнению учёных, не только вырабатывают углекислый газ, но и значительно повышают количество потребляемой электроэнергии, тем самым оказывая огромное влияние на окружающую среду, начиная с производства топлива и заканчивая непосредственно выработкой электроэнергии.

Несмотря на указанные выше факты, ВОЗ утверждает, что если пользоваться микроволновой печью строго по инструкции, следить за её исправностью, а пищу разогревать в стеклянной или керамической посуде, то СВЧ печь станет надёжным помощником.

Однако ввиду того, что факторов, которые подтверждают вред микроволновой печи, больше, рекомендуем следующее:

- Замените СВЧ печь пароваркой: это гораздо более надёжный и полезный прибор.
- Не покупайте «быстрых ужинов» и другой аналогичной продукции, планируйте своё питание, готовьте себе сами.
- Если у вас есть желание сохранить в своём доме микроволновую печь, то не допускайте к ней детей, беременных женщин и людей, имеющих проблемы с сердцем, пока СВЧ включена, старайтесь находиться как можно дальше от микроволновой печи в момент её работы.

Надеемся, статья была вам полезна.
Будьте здоровы!

Посуда для СВЧ печи

Нельзя готовить и подогревать еду в металлической посуде или посуде с металлическим напылением «золотым ободком».

ТРУСЛИВЫЙ ЗАЯЦ

Рассуждал однажды, говорят, заяц сам с собой: «И что за горькая жизнь у меня! Люди не дают мне покоя. Волки не дают мне покоя. Орлы не дают мне покоя... Всех я боюсь, всегда я дрожу. Трусливей меня, верно, нет существа на свете! Лучше умереть, чем так жить!»

И отправился, говорят, заяц к морю, топиться.

Вот пришел заяц на берег моря, а там на берегу паслись овцы. Как увидели

овцы бедного зайца, разбежались в страхе кто куда...

Удивился заяц, кувыркнулся от радости через голову:

- Ого, есть, оказывается, кое-кто трусливей меня! Так нет же, не брошусь в море!

И побежал заяц, гордый и веселый, домой в горы.

Тамаша гёрюнмек де бар, тек оюнчакълар сатылагъан тюкенни янындан гёнгюлсюз кюйде оьтмеге болмайман. Гъар гезик уллу тахчаланы алдында токътайман. Арасында янгыларын излеймен, олагъа бек иштагылы кюйде къарайман ва гиччи яш йимик сююнемен. Шо сююнч къуру ачлыкъда тургъан яшны алдына бирден тепси толтуруп, гъар тюрлю татывлу ашлар гелтирип салгъан сююнчге парх бере.

Айрокъда къурчакълар бек тергевюмню тарта, башгъа тюгюл къара, алтын чачлы болсун, гёк гёзлю яда къонгур болсун, сёйлейгенлери ва сёйлемейгенлери... Айрыча ушатгъаныма ариден гёз къысаман ва лакъыр этемен. «Ялкъывлуму? Къыдырма сюемисен? Юрю! Мени къызым булан къурдашлар боларсыз».

Мен уьч йыллыкъ къызым нечик сююнежегин гёз алгъа гелтирип, къурчакъны алып, уйге бараман.

Биргезик оьзюмню къурдашым Баризатлагъа къонакълай бардым. Биз бир-бирибизни гёрмегеник кёп бола эди ва сёйлеме чакъы затыбыз бар эди. Мен олагъа баргъанча тюкенге гирип, ону 3 йыллыкъ алма яякълы къызы Земфиркагъа алтын чачлы, гёк гёзлю къурчакъ алдым.

Баризат мени гелгениме эпсиз сююндю ва оьзюню соравлары булан алып гелген савгъатымны гъакъында унутуп къалгъанман. Сонг Земфирка магъа тергевлю кюйде къарайгъанын эс этип:

–Вуя, мени гиччи алтыным. Къара гъали, мени нем бар. Токъта гъали,–дедим мен ва огъар къутукъну узатдым. –Ачып болажакъмысан?

Ол шоссагъат къызыл лентаны чечип, къутукъну ачды. Ичиндеги къурчакъгъа бир тамаша гёнгюлсюз кюйде къарады. Ол къурчакъны къолуна алып барып, оьзге оюнчакъларыны къырыйында олтуртду.

КЪУРЧАКЪ

«Яшав–оьтген гюнлер тюгюл, яшав – эсингде къалгъан гюнлер»

П. Павленко

Ичим бир тамаша гююп гетди. Шо кёбюсю кызыяш мени савгъатыма тергевсюз болгъанындан тюгюл эди, бир башгъа затдан, мени ичимде даим яшап тургъан...

–Негер пысгъансан?–деди Баризат ашюйден башын чыгъарып. Мен жавапламагъанда гирип гелди. Къызыны тизилген оюнчакъларына къарап: «Барысы да савгъат этилген затлар. Муна сен де къурчакъ алып гелгенсен»,–деп теренден кюстюндю.

–Тек токътa...

–Вай аявлу затым, гъали башгъа заманлар,–деп ол мени къучакълaды ва бир-бирибизни бек арив англадыкъ.

Гиччи яшдай хатирим кългъаныма мен уялдым. Биз лакъырны узатдыкъ.

–Аминат нечикдир?–деп сорадым. Лакъыр бизин яш заманыбыздагъы къурдашыбызны гъакъында юрюле буса да, биз экибиз де шо мюгълетде бир затны гъакъында ойлашдыкъ.

–Эсингдеми?..– деп авзубуздан бир вакътини ичинде шо сёз чыгъып гетди.

Озокъда, эсибизде эди, нечик унутарсан. Эгер де, ол бирден унутуп кългъан болгъан буса...Шо... шо... хыянатчылыкъ болуп токътaжакъ эди. Ол бизин яш йылларыбызны ер этежек эди ва бугюнгю ёлугъувубуз, балики, ахырынчы ёлугъув болар эди. Неге тюгюл, яш заманланы гъакъындагъы эсге алывлар мени ону янына тарта эди.

–Маша эсингдеми?–деп кюлеп йиберди Баризат.

Аминатны биз объю булан ойнайгъан къурчагъыны аты Маша эди.

–Эсингдеми, биз бир гезик ону булан ойнамакъ учун сизге сав гечеге алып гетген эдик,–деп узата ол. –Аминатгъа о заман анасындан шайлы кълпаслар тийди.

Къурдашлар теренден кюстюндю. Давдан сонгъу кыйынлы йыллар эди. Бир де тойгъан чакъы ашамагъа аш болмай эди. Аталарыбыз давдан эсен-аман кълйтды. Тек биз оланы адамшавлу гёрме де гёрмей эдик. Уйден кълратанг булан чыгъып, гечелер кълйта эди.

–Амалсыз Аминат, къурчакъ саялы къурдашларын тас эте аз кълды,–дей Баризат.

–Не яман зат эди ону кълзардашы,–деп кълшдум мен.

–Бары да зат о саялы болду...

–Тазза ялачы эди...

–Биз буса,–деп Баризат янгыдан кюстюндю,–то кълангъан итлер йимик унутуп ва гечип, янгыдан олагъа бара эдик.

Мен Аминатлагъа барагъан кююбюзню эсге алып кюлеп йибердим. Къурдашыбызны анасыны гезикли бетлевлерин, акъыр-кълчырларын эшитмеге суймей аста, тавуш чыгъармай мишиклер йимик, тез

посагъадан объюп, Аминат ятагъан уйню ичине алгъасай эдик.

–Эсингдеми?– деп янгыдан кюлеп йиберди Баризат, –нечик биз сагъатлар булан Аминатны гиччи эркълардашын юхлатдырма кълрай эдик.

–Тангала мен олагъа баражакъман,– дедим мен.

Шо гече биз хыйлы заман юхлап болмай турдукъ. Эсге алывлар толкълунлар йимик бирини артындан бири геле эди.

... Магъа ва мени кълурдашларыма 6 йыл бола эди. Кълышда гийме аякъгийимлер етишмейген саялы орамгъа гезиклетип бара эдик. Эсги пальтоларыбызны да азында он ямаву сама болгъандыр. Тек язбаш гюч алып, иссилик тюшме башлагъанда, биз бары да затны унутдукъ.

Биз даим учьюбюз де бирче ойнай эдик. Кёбюсю гезик Баризатларда бола эдик. Гълпур-чупурдан объюбюз учун айрыча уй тизип, ичинде гълр тюрлю оюнлар ойнай эдик. Ялкългъанда, объзенни ари янына чаба эдик. Авлакълда отланагъан сыйырланы сютюн сюзюп, иче эдик. Сонг чечеклени, отланы жыйып, дёгерек байлам этип, башыбызгъа гие эдик яда учагъан гёбелеклени артындан чабып тутма кълрай эдик. Кълвшалып, отда олтуруп, гълбижай башдан кълурчакъ этип, базыкъ янына явлукъ байлай эдик. Огълр ятма тёшек онгара эдик. Биз шо заман дюньяда герти кълурчакълар бар экенни де билмей эдик.

Бир гезик Аминат гелмей кълды. Биз ону колхозда бухгалтер болуп ишлейгенин, атасы шагъларгъа гетгенин биле эдик. Шо саялы кълурдашыбыз гелмегенине бек тамаша болдукъ. Баризат булан олагъа бардыкъ. Оланы агълосюнде учь яш бар эди. Аминат–лап уллусу.

Биз гирип баргъанда, уьстюне хали ййылгъан тахтамекеде Аминат ва Еминат уллу кълурчакъ булан ойнап тура эди. Кълурчакълны гёргенде, биз манг болуп, посагъада токътaп кълдыкъ. Не айтагъанны билмей эдик. Башлап Баризат эсге гелди. Ол тахтамекеге багъып чапды ва силегейлерин юта туруп:

–Не гълйран затдыр бу кълурчакъ?!

–Нечик арив чачлары бар. Бизин Машаныки йимик,–деп кълшдум мен.

–Гертиден де, мен чи шосагъат эс де этмеген эдим. Кълрагълыз, гёзлери де, бети де ошагъан,–деди Аминат.

Биз бир-бирибизден къллубузгъа кълурчакълны алып, ону аривлюгюн макълтай эдик.

Биз Аминатгъа кълурчагъына Маша деп ат кълймакъны тиледик.

Бизин ногълай юртда фельдшер болуп орус кълыз Маша ишлей эди. Юртубузну кълараявуз адамларыны арасында ол объюню алтын чачлары ва гёк гёзлери булан, гертиден де, кълурчакъл йимик гёрюне

эди. Ону орамда гөргендокъ, биз арты булан чаба туруп: «Маша! Маша!»—деп кычыра эдик. Ол биз ювукъ болгъанча токътап, сонг бизин булан бирче ёлун узата эди.

Юртну халкъы огъар гьюрмет этип янаша эди. Оьзлени дос- кьардашына йимик ногъайча сёйлей эди. Маша олар айтагъан затны бек яхшы англай эди. Биз кьурчакъгъа ону атын кьойгъан заманда да, Маша бизин юртда ишлей эди.

Машадан сонг оьз кьолубуз булан этилген кьурчакълар бизге нече де эрши гёрюнеген болду. Биз гече-гюн дегенлей, Аминатлардан чыкъмай эдик. Ата-аналарыбызгъа уйлерибизге кьайтарма тынч болмай эди. Ят уйлерде сав гюнлер булан турмагъа арив тюгюл, эрши. Оланы сизсиз де аваралары кёп деп нече керенлер айтылып турду. Олар, бизин кьурдашыбызны анасы гьар гюнлюк сапарларыбызны ушатмайгъанын гьис эте эди. Тек бир зат да бизин токътатып болмай эди. Биз анасына ярамакъ учун, Аминатларда гьар тюрлю ишлени эте эдик: абзарны сибире, сув ташый, тавукълагъа ем бере эдик... Сонг кьурчагъыбызны уьстюне чаба эдик...

Тек бары да затны Еминат буза эди. Ол барып анасына бизин уьстюбюзден кант эте эди. Аминат да шону биле эди.

—Не яман затсан! Мен сагъа кьурчакъ булан ойнама бермей эдимми?—деп ачувлана эди ол кьызардашына.

Тек Еминат энгилмей эди.

—Сен кьурдашларынг саялы кьуру мени хатиримни кьалдырасан. Анама сен магъа даим урушуп турасан деп айтажакъман.

—Бар, айт, бар ялчы!—деп жавап бере эди Аминат.

Тек баргъан сайын Аминатлагъа юрюмеге сьоймейген болдукъ ва кьурчакъ булангъы оюндан да бир леззет де алмай эдик. Неге тюгюл, ону анасыны гьонкьалары бары да гёнгюбюзню буза эди.

Бир гезик биз кьурдашбыздан кьурчагъын бизге уьюбюзде бир гечеге сама ойнамагъа берсин деп тиледик. Аминат анасыны ачувундан кьоркъса да, рази болду. Машаны да алып бизге бардыкъ, Баризат да бизде кьалды. Шо гече биз адамшавлу юхлама да юхламадыкъ.

Анам шоссагъат кьурчакъны эс этди ва пашман кюйде:

—Нече де исбайы зат болгъансан экен! Къарагъанда, яшлар сени уьстюнге чабагъаны негъакъ тюгюл. Сонг къашларын тююп: «Урлама сама урламагъанмысыз?»—деп сорады.

—Ёкъ, анам! Гече ойнамагъа тилеп алгъанбыз,— дедим мен.

Анам тамгъа таянып, ойгъа батды, тек бир зат да айтмады. Эртен биз кьурчакъны кьурдашыбызгъа кьайтардыкъ. Аминат абзарда бизин гёргенде, йылап

йиберди. Не буса да бир яман зат чы болгъан деп юрегиме чанчды.

—Анам кьурчакъ саялы ... токъалады,—деди Аминат башын гётермей. Сонг гёзьяшлардан шишген гёзлерин гётерип, аста тавуш булан: «Тез гетигиз! Сизге де кьапас тийгенни сьоймей бусагъыз».

Биз саялы зараллангъан кьурдашыбызны кьоюп кьачма нече де эрши эди. Анасындан кьоркъсакъ да, эретуруп гетмей турдукъ. Бираздан анасы догъагъа чыгъып гелди ва бизин эс этип, кычырма башлады:

—Лагъ болугъуз, саякълар! Дагъы шу абзарда мен сизин сюлдюрюгюзню де гёрмейим! Нете, сизге сатылып алынган кьурчакъмы? Гьар гюн гелип уйренгенлер. Шогъар да кьанмай, гишини затын уьюне алып гетелер. Шу зат буса,—ол кьолу булан Аминатны гёрсетип,—авлия, темтек! Кьызардашына берме кьызгъана, башгъалагъа буса: «Магъыз»,—деп бере!

Аминатны анасы дагъы да хыйлы заман урушуп турду. Хатирибиз кьалмакъдан гёзьяшларыбызны токътатып болмай эдик. Биз гетдик. Уьюмде атаманама кьарап болмай эдим. Биргине-бир кьурчакъны сатып алып болмайлар,—деп ачувлана эдим.

Биз Аминатлагъа дагъы бармайгъан болдукъ, о да гелип гёрюнмей эди. Арадан эки гюн оьтдю. Биз Баризат булан алдагъы оюнларыбызны ойнай эдик. Тек ачувубуз унутулмай эди. Кьурдашыбыз учун да талчыгъа эдик. Уьчюнчю гюн Аминат гелди. Азгъан, бети агъаргъан...

—Анам магъа дагъы кьурчакъны бермей. Гьали ону булан сав гюн Еминат бола.

Биз кьурдашыбызны гёнгюн алмагъа кьарадыкъ, бизге шо кьурчакъ тарыкъ да тюгюл. Гьали биз алда йимик бирчезибиз дедик.

Бир гюн атам шагъаргъа барма онгарылды. Ол базарда бавда оьсдюрюлген емишлени сатма сьое эди.

—Атам, магъа уллу гёк гёзлю кьурчакъны алсанг ярамаймы? Бек тилеймен сагъа,— дедим мен.

Балики, ол рази де болар эди, тек анам эшитип, о саялы жавап берди:

—Ёкъ, кьызым, тилеме, аявлу затым. Нечик ол сагъа кьурчакъ алсын?! Уьстюгюзге адамшавлу гийме затыгъыз ёкъ. Бираздан сувукълар башланажакъ, кыш гележек.

Мен уллу болдум, школаны битдирдим, институтгъа охума тюшдюм. Гьали оьзюмню де яшларым оьсе. Оланы кёп оюнчакълары ва кьурчакълары бар. Тек витринада Машагъа ошагъан гёк гёзлю гёзел кьурчакъны гёрсем, неге буса да юрегим алгъасама башлай. Бир де башгъа тюгюл, мени яшлыгъымдан урлангъан йимик.

Бийке КУЛУНЧАКОВА

КЪЫЙЫНЛЫ КЪЫСМАТ

Уллу Ватан дагну къагърулу 1942-нчи йылыны гюзю. Немис елевчулер Моздок бойлагъа етишип геле. Терик оьзенни гюнтувуш боюнда алгъасавлу гъалда елевчулеге къаршы окоплар къазылыв юрюле. Шону булан янаша Пачалыкъ къорув комитетини къарарына гёре, шо вакътилерде, душманны танкларыны Къумукътюзге чыгъывуну алдын алмакъ муратда, Терик оьзенден «Дзержинскийни» атындагъы татавул баш алагъан ерини эрневлерин йырып, оьзенни булгъанчыкъ сувун Бабаюрт бойгъа акъдыра. Оьзенни эрневлери къолгюч булан йырыла. Шо ишде оьзюню юртлулары булан янгы 16 йыл битген адилянгъюртлу Фархана Магътиева да ортакъчылыкъ эте.

Оьзюню яшлыгъына да къарамайлы, Фархана Магътиева уллулар булан тенг ишлей, огъар енгилликлер де этилмей. Терикни булгъанчыкъ суву яйылып, Адил Янгъюртну да, Хамаматюртну да арасын сув елей, гъатта эки де юртну халкъы юртланы арасында къайыкълар булан юзюп чыгъагъан бола...

Фархана Магътиева – мени улланам. Шо йылланы гъакъында ол уллу талчыкъ булан эсгере бола эди. Яшлай дегенлей, тарчыкълыкъгъа ва къыйыкъсытывгъа тарыгъан улланам гёзлеринден акъгъан гёзьяшларын сибире бола эди.

Ол 1926-нчы йыл Ульяновск областны Эсги Кулатка деген юртуну имамы Гъасанны агълюсюнде тува. Яшавгъа биринчи абатларын басыву булан шо йылларда савлай уьлкеде юрюлмеге башлангъан тутувлар васюргюнэтивлер оланы агълюсюне де етише. Динчи деп айтып, улланамны атасы Гъасанны тутуп алып гетелер.

«Бизин Адил Янгъюртгъа гелгенибизге атамны муталими себепли болду. Ол бизден алда Эсги Кулатка юртдан къачып гетип, мунда орунлашгъан эди. Ол бизге: «Мундагъы халкъ бизин тилде сёйлей, кёмек этмеге гъазир, адилли халкъ. Мунда гелигиз деп язгъан эди», – деп хабарлай бола эди улланам.

Кавказны якълавчулары Оьр башкомандованияны янындан тергевсюз къалмай. Душмангъа къаршы бекликлер къурувда гёрсетген къайратлы загъматы учун, СССР-ни Оьр Советини Президиумуну 1944-нчю йылда чыкъгъан указы булан Фархана Магътиева «Кавказны оборонасы учун» деген медаль булан савгъатлангъан ва ол Адил Янгъюртдан шолай медаль булан савгъатлангъанланы арасында уьчюнчюсю болуп токътагъан.

Беш йыллыкъ чагъында атасындан айрылгъан Фархана ят эллерде анасы Гъажар булан янгыз къала. Юртлулар олагъа кёмек къолун узаталар, яшамагъа уьй, савут-саба, мал-матагъ берелер, ят гёрмейлер, тарыкъда кёмек этмеге гъазирин гёрсетелер...

Уллу Ватан дав башланагъанда, юртлу яшёрюмлер гёнгюллю кюйде фронтгъа гете. Аз заманны ичинде юрт бошай. Намус къарт-

ланы ва къатын-къызны бойнунда къала. Аврувлу анасы Гъажар иш гюнлер чыгъарып болмайгъангъа гёре, янгы 15 йыл битген Фархана колхозда ишлемеге башлай. Мамукъ жыя, ашлыкъ къайтара. Оьзюню чагъына да къарамай, Фархана Магътиева уллулардан артда къалмай. Ол оьзю учун да, къартайгъан анасы учун да ишлей. Аш учун ишлей. Ашны гъар гюнге болагъан кюйде бере.

«Бир гюн гъалтама, экинчи гюн гъалтаманы шорпасын бере эди. Оьгейатабыз бавну толтуруп чагъан гъабижай бизин ачыкъдан оьлме къоймай сакълады. Гюнлюкге берилеген уьч гъалтаманы бёлеген гезиклер де болгъан», – деп хабарлай бола эди улланабыз Фархана.

Дав гючлене, шону булан бирге белгисиз тас болгъан ва оьлген юртлуланы гъакъында билдирив кагъызлар да кёп гелмеге башлай. Немислер Кавказгъа басгъынын

башлай. Шо йылларда бары да гюч Терик оьзенни бериги янына фашистлени чыкъмагъа къоймай токътатывгъа бакъдырыла. Армияны сыдыраларына къатын-къызлар къошула, аслу гъалда оланы гючю тылны беклешдиривге къоллана...

Оьр башкомандованияны буйругъуна гёре, Терик оьзен эрневлеринден чыгъарылгъан сонг, къатын-къызланы Къачалай бойлагъа окоплар къазмагъа онгара.

Олар асгер къуллукъчулагъа гысаплангъангъа гёре, ишчилени командирлери военныйлер болгъан. Гюзню сувукъ гюнлерине де, халкъны ачлыгъына ва ялангъачлыгъына да къарамай, Терик озенни бою булан беклик ишлер юрюлген.

«Гъар гюнге оылчеп, окоп къазма тапшурув бериле эди. Окопну бирлерибиз къазып, башгъаларыбыз къол носилкалар булан оьрге ташый эдик. Гючюбюз етишмей къалагъан гезиклерде бизге уллу чагъындагъы эргишилер де кёмекеге къуршала эди. Шо йылны гюзю янгурулу ва сувукъ болду. Ишлейгенлени аякъгийимлери осал. Ёкълар барлардан алып, гезиклетип ишлей эдик», – деп эсгере бола эди улланам Фархана Магътиева.

Фархана да тенглилеринден артда къалмай чалышгъан. Иш ёлдашлары Алиа Къурмашова, Зубайдат Къакъаева булан бирче ишлегенлер. Зубайдат шо вакътилерде булардан уллу болгъан. Улланабызны эсгеривлерине гёре, гъатта сувукъ гечелер къызлар сувукъ болмасын учун, озюнню авлетлерине йимик янашып, гечелер бавруна басып ята болгъан. Фархана да, нечакъы къыйын буса да, озюне не иш тапшурулса, шону этип юрюген. Бир вакътини ичинде ол ашбаз къатынлар булан халкъгъа аш бишире, олагъа ашлар пайлап да ишлеген.

Сувукъ гюз. Гечеси-гюнню булан авлакъда ишлейгенлер тазалыкъ этип болмай къыйнала, оланы арасында тиф аврув къабунуп, яйылмагъа да башлай. Шолай бир гюн Фархана да авруй, иссилиги гётериле, сёйлеп болмайгъан бола. Фархананы тезлик булан арбагъа салып, юртлусу Мустапа Тетешев юртгъа алып геле. Аврувлу анасыны Яратгъаныбызгъа тилеген тилеклери ва эмчилени кёмеклиги булан кёп къыйынлыкъда Фархананы сав этме бажарыла.

Фархана гене аякъгъа тургъанча, фашист елевчулер Сталинград бойда дагъыла ва Ростов бойгъа ёл ачыла. Фашистлер тезлик булан еленген Моздок бойдан да къачалар.

Уллу Ватан дав битип, паракат яшав башлана. Сав къалгъанлар юртгъа къайталар, дав тозгъан юрт хозяйствону гене гётеривге озкъошумун этелер. Шолай, Фархана Магътиева да давдан сонгъу йылларда Кировну атындагъы колхозда загъмат тёгюп, этген ишине баракалла алып яшагъан.

Озюнню яшавуну ахырынчы гюнлерине ерли улланам Фархана озюн сыйындыргъан, экинчи ватаны болгъан Адил Янгьюртну халкъына алгъыш тилей туруп, 83 йыллыкъ чагъында яшавдан гетди.

ГЕРЕЙХАН ГЪАЖИЕВ
Адил Янгьюрт

«Бары да зат– фронт учун! Бары да зат– Уьстюнлюк учун!»

Ватаныны къыйынлы мюгълелеринде, шу чакъырывну юрегине ювукъ алып, дагъыстанлы къатынлар гёрсетген къоччакълыкъны, къайратлы загъматны, дазусуз чыдамлыкъны гъакъында аслам асарлар язмагъа тюшедир.

Олар къыйынлыкълагъа да къайпанмай, душман булан къанлы оьчешивге чыкъгъан къызыл асгерчилени тарыкъ-герек булан таъмин этмек, якъламакъ учун жанларын къурбан этмеге гъазир болгъан. Фашист елевчулер Кавказгъа, Дагъыстангъа ювукъ болгъанда, минглер булангъы къатынлар окоплар къазмагъа чыгъа.

Бир йылны ичинде дагъыстанлы загъматчылары гъаракаты булан 8700 чакъырым узунлугъу булангъы къорув бекликлер ва 15 асгер аэродром къурула. 200-ден де артыкъ къатынгиши Совет Союзну орденлери ва медаллары, эки минге ювугъу ДАССР-ни Оьр Советини Президиумуну гьюрметлев грамоталары булан савгъатлангъанлар.

Ондан къайры, къатынлар танк колонналары, самолёт эскадрильялары къурмакъ учун да акъча жыя эди. Мисал учун, Буйнакск, Къаягент, Бабаюрт, Хасавюрт районлары колхозчу къатынлары Уллубий Буйнакскийни атындагъы эскадрильяны къурувгъа аслам къошум этген. Дагъы да айтсакъ, чорап, къолгъап согъуп, фронтгъа минглер булан посылкалар йибергенлер.

Бизин маълумат

УЪСТЮНЛЮК КЪАЗАНАГЪАН ИЛМУ

Дагъыстанда спортну гъар тюрлю жураларыны арасында тутушуп ябушув биринчи ерде токътагъан деме ярай. Бизин кочаплар ара бёлмей бютюдюнья, Европа чемпионатларда ва Олимпиада оюнларында ортакъчылыкъ эте. Республикада спортну шо журасын танглагъан кызыяшлар да аз тюгюл.

Светлана Генадьевна Грачёва—тренер, тутушуп ябушувдан Россияны уьч керен чемпиону, бютюдюнья ярышланы ортакъчысы, спортну халкъара устасы. 15 йыл тренер болуп ишлей туруп, хыйлы чемпионкаланы тарбиялагъан. Оланы арасында дюньяны, Европаны, Россияны чемпионлары Милана Дадашева, Милей Азизова, Хадижат Муртузалиева ва олай кёп озгелери бар.

Светлана Грачёва бош лакъырны, сёзню соймейген саламталы адам. Магъачкъалада тувгъан. Уйленген. Школагъа юрьюген эки уланы бар.

Яш заманында Света бек жагъ зат эди, озъюню абзарындагъы яшлар учун ол онгармайгъан ярышлар ва оюнлар къалмай эди. 13 йыл болагъанда, Светлана дзюдо секциягъа языла. Тек тюзюн айтгъанда, чемпион болмагъа, спортда уллу уьстюнлюкlege етишмеге умут этмей эди. Тек тренери гиччи яшына къарамакъ учун отпускагъа чыкыгъанда, къурдаш кызылары булан кырындагъы Къасум Насрутдинов башчылыкъ этеген спорт школадагъы тутушуп ябушувгъа юрюме башлайлар.

1997-нчи йылны март айында Грачёва биринчилей Россияны чемпионатын ута.

—Спортда уьстюнлюк къазанмакъ учун ара бёлмей, гъар гюн дегенлей, къаныгъывлу кюйде тренировкалар юрютмеге тюше,—дей ол.

Арадан бир йыл обтюп, Светлана бирдагъылай «Россияны чемпиону» деген атгъа ес бола. Сонг уьч йыллыкъ тренировкалардан сонг, Россияны жыйым командасы булан дюньяны кубогунда ортакъчылыкъ эте ва уьчюнчю ерни къазана.

2005-нчи йылда Светлана Грачёва уьчюнчюлей Россияны чемпионатыны алтын медалын ута. Сонг тренер ишге чыгъа.

—Къатынгиши ябушувну эргиши ябушувдан не йимик башгъалыкълары бар?

—Къатынгиши ябушувда гъислер артыкъмы экен деп эсиме геле. Ким уьст болажагъын алданокъ айтмагъа къыйын. Къатынгиши ябушувда 18-20 баллар утагъанлар бар. Эргишилер ябушагъанда, сиз бир де шолай санавланы

гёрмежексиз. Неге тюгюл, кызылагъа артыкъ приёмлар оьтгермеге ихтияр бериле.

—Къатынгишини савлугъуна къоркъунчлукъ ёкъму? Ата-аналар, ювукъ адамлар сиз этген танглавгъа нечик янашды?

—Адамны къайсы чалышыву да савлугъуна зарал гелтирмеге бола. Масала, атам мен спорт булан байлавлу экениме бек къаршы. Ону англавуна гёре, кызыяш гъар тюрлю къуллукъланы да этип, уьюнде олтуруп турма герек. Анам буса мени якълай эди. Ол врач гъисапда къайсы спорт да савлукъ учун пайдалы экени биле эди. Къатынгиши ябушувну гимнастикадан, акробатикадан, фигурное катаниеден, енгил атлеткадан бир кем ери де ёкъ.

Мен утма, мени гъакъымда газетлерде язма, телевидениеден гёрсетмеге башлагъанда, атам ва бары да къардашларым, ювукъларым мен уллу спортгъа негъакъ бармагъанымны англады.

—Тутушуп ябушув айрыча гючню, къуватны талап эте. Шо къатынгишини гёрюнюшюн, боюн-союн бузмаймы, эрши этмейми? Бир-бир кочаплар, гъатта сынгъан къулакълары булан макътаналар.

—Бизин команда да шо гъакъда талчыгъып-тарланып айланагъан кызылар ёкъ. Къулагъы авуртса да, иш этип гёрсетип, макътанып да юрюмейлер. Мени озъюню де бир къулагъым бузулгъан. Шо эрime мени соймеге бир де пуршав этмей. Бек тарыкъ буса, пластика хирургия булан пайдаланма имканлыкъ бар. Бизин секциядагъы бары да кызылар бойлу-сойлу... Шолай натижаны, гъатта фитнес де бермей. Тек аслусу, озъю ябушув деген сёз, бары да маъналарында дегенлей, хасиятынгны чыныкъдыра, уьстюнлюкlege талпындыра, ругъ, гюч-къуват бере. Балики, шо саялы кёбюсю спортсменлер яшавунда, политикада, бизнесде уллу даражалагъа етишедир.

—Къатынгиши тренерде не йимик хасиятлар болмаса ярамай?

—Спортну къайсы журасында да инг алдын тренерде мекенли токъташгъанлыкъ, чыдамлыкъ, рагъмулукъ, адиллик ва озюн-озъю жыйып бажарагъанлыкъ болмаса

ярамай. Тренер озгелерден талап этгенче, алдын озю бары да якъдан низамны юрютме герек. Янгыз шо заман командангны арасында сени герти абурунг болажакъ.

–Эгер де, арагъызда разисизликлер тувулунса, сиз шоланы нечик чечесиз?

–Башлап тергевлю кюйде тынглайман. Герти маънасын, себебин англама къаст этемен. Гъар адамны хасияты башгъа-башгъа бола. Биревлер гъислерин ичинде сакълап бажара. Бирлери буса устьюнлюк учун бир зат этмей, айыплыланы озгелени арасында излеме башлай. Сен озюнню лап яхшы спортсменге гъисаплай бусанг, бош сёзню кююп, чыгып халиге де онда гёрсет бары да гюнерлерингни. Бир-бир яшлар гъар тюрлю себеплеге гёре тренировкалагъа гелмейген болуп къала. Сен буса ондан герти кочап этемен деп нечакъы гючюнню, заманынгни харжлагъансан... Амма шо яшав, бир затгъа да къарамай, алгъа ююме тарыкъ.

–Сен тарбиялагъан къызлар булангъы байлавлукъ олар спортну къойгъан сонг да узатыламы?

–Башлап мен оланы барысын да къызларым йимик гёре мен. Олар магъа озлени сырларын ача, умутларыны гъакъында айта... Уллу болгъан сайын, ювукъ дос-къардашдай болуп къалабыз. Байлавлукъланы узмейбиз. Къызланы кёбюсю эрлеге баргъанлар, аналар болгъанлар.

–Яш заманыгъызда нени гъакъында умут эте эдигиз? Сизин мен билсем, спортсменка, чемпионка болма хыялыгъыз ёкъ эди.

–Мен яшдан берли гележекде уллу агълум болгъанни сие эдим. 5-6 яшны анасы боларман деп тура эдим. Амма гъалиге мени эки уланым оьсе. Уллусуна 15 йыл бола, гиччисине 8 йыл битген. Мен олар магъа кёп торунланы савгъат этер деп къаравуллайман, умут этемен.

–Сиз гюнлюк низамыгъызны нечик тизесиз?

–Мен эки спорт идарада ишлеймен ва ондан къайры, мен къатынман, анаман. Бары да уй иш мени бойнумда. Шогъар гёре низам да тизиле. Озокъда, эриме де, яшларыма да дагъы да артыкъ тергев берме сие эдим. Отпускамны олар булан бирче оьтгерме бек умут этемен.

–Сизден къайры, агълуюзде спорт булан доланагъанлар бармы?

–Эрим спортсмен туюл. Уланларымны буса айырып да болмайсан. Мен олагъа таъсир этмеге къарамайман. Эгер де, олар яхшы спортсменлер болса, шо ёлун узатгъанына къаршы туюлмен. Тек спортдан къайры, башгъа тармакълардан да билимлер алгъанны сиемен.

–Машинни сиз озюгюз гъайдаймысыз?

–Гъайдайман. Машинни юрютювде мени бай сынавум бар. Тек артдагъы вакътилерде болгъан чакъы велосипедни кёп къоллама къарайман. Ахшамлар буса юукъдагъы парке чабаман.

–Сиз эргиши спорт булан машгул кюйде, шулай исбайлыгъызны нечик сакълап болгъансыз?

–Спорт, агълум, яшларым, эрим... Дагъы биряшыртгъын сыры да ёкъ.

–Спортдан бош заманыгъызда не йимик опуракълар гъисез? Гардеробгъа, макияжгъа нечакъы заманыгъызны харжлайсыз?

–Спорт костюмланы мен тренировкалардан къайры, шагъардан тышгъа, табиятгъа ял алма чыгъагъанда да гиемен. Ярышлагъа барагъанда, бизин жыйым командабызны костюмларын гиемен. Узун табан аякъгийимлени ушатаман. Капотлар, юпкалар буса сени къаркырангны бары да яхшы янларын гёрсетмеге герек. Макияжны мен сийрек къоллайман, лап кёбюнде 5-10 минут гете.

–Йылны не вакътисин, айрокъда ушатасыз?

–Бек сиемен яй аиланы, денгизге барма, къайырчакъда тренировкалар оьтгерме. Дагъы да, атив ашланы, емишлени сиемен. Тортиклени гёрсем, татывуна къарамай оьтуп болмайман. Дагъыстан милли ашланы да тергевсюзкюймайман.

–Спортдан, уйден къайры, дагъы не зат тергевюзню тарта?

–Мен кофени гъар тюрлю сортларын ва оланы гъазирлейген къайдаларын жыяман. Бош заман тюше, къурдашларымны да чакъырып, олагъа озюмню фирмалы кофемни гъазирлеймен.

–Сиз гъар тюрлю шагъарларда, пачалыкъларда болгъансыз. Башгъа ерге гёчейик деген оилар тувулунмагъанмы?

–Мен Магъачкъалада тувгъанман, оьсгенмен, спортда устьюнлюкге етишгенмен. Мунда мени лап ювукъ адамларым тура. Магъа башгъа шагъар тарыкъ туюл.

–Шагъарны къайсы ерин, айрокъда бек ушатасыз?

–Родоп бульварны ва денгиз ягъадагъы шагъар бавну. Алда онда шагъарлылар эпсиз сиеген «Весна» деген кафе бар эди. Янгыз шонда инг де татывлу сют коктейль этиле эди.

–Бизин булан лакъыр этме заман тапгъаныгъызгъа баракалла. Сизге спортда устьюнлюклер, яшавда насип ва къатты савлукъ ёрайман!

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

ОЪЗЮГЮЗГЕ КЁМЕК ЭТИГИЗ

Агълуде болагъан гюч этивню гъакъында закон толу ва мекенли англатывлар бере. Тек артдагъы вакътилерде законгъа къошумлар этмесе ярамай, айыплылагъа къаршы дагъы да къатты чаралар гёрмеге тюше деген тавушлар-таклифлер, айрокъда кёп чалына бара. Гъали Интернетни ачып къарасагъыз, къайсы сайтда да уйде, ожакъда ювукъ адамланы арасында болагъан гюч этивлени гъакъындагъы гъар тюрлю хабарланы табажакъсыз. Къызардашлар Хачатурянлар хыйлы заман атасыны янындан къыйыкъсытылып тургъан, эри къатыныны къолларын балта булан уруп гесген, бирдагъы бир эпилепсия булан авруйгъан къатын, уьч яшны анасы тик канзилерден йыгъылып оьлген...

Дагъыстан пачалыкъ университетни умуми ва социал психология кафедрасыны доценти Карина Омарова бугюнден тутуп бизин журналны бетлеринде «Оъзюгюзге кёмек этигиз» деген янгы сагъифаны юрютме башлажакъ. Ол мисаллар гелтирип, оъзюне гюч этилген, зараллангъан адамгъа адатлы яшавгъа къайтмакъ учун не этме тюшегенни гъакъында хабарлажакъ, пайдалы насигъатлар бережек.

Гюч этив не ерде къаршы болма бола? Ата-аналаны яшлары булангъы аралыкъларында, доскъардашны арасында, къурдашланы ва хоншуланы, къатынланы ва эрлени, бир класда охуйгъанланы, бир коллективде ишлейгенлени...

Бир мисал гелтирейим.

Бу иш хыйлы йыллар алдын тав Дагъыстанны юртларыны бирисин-

де болгъан. 9 йыллыкъ къызъяш кёп яшлы агълуде яшай эди. Атасы оланы къатты низамда сакълай эди. Гъар-бир гиччи зат учун да авлетлерине ва къатынына къолгёттере эди. Шону бир де илыкъ ишге санамай эди, герти зулмучу эди.

Къызъяш яшланы лапуллусу эди. Олар булан бирче атасыны 17 йыллыкъ иниси де тура болгъан. Шо

зат уллу бичакъ булан савутланып, гъар гече 9 йыллыкъ къызъяшны уьстюне астаракъ гелип, хорлай болгъан. Шо вагышилик бир нече йыллар узатылып тургъан. Агълую район центргъа чыкъгъанда, къызъяшны уйлендирелер ва ол эри булан шагъаргъа гече. Янгы аваралар башына тюше де, ону ичинден къоркъув таймай эди. О

заманда да атасыны нажжас инисин айыпламай эди, озюн гюнагылы гёре эди. Сайки, тухум-тайпасыны атын ер этген.

«Неге кычырмадынг, кёмекге чакчырмадынг? Неге ананга яда уллананга айтмадынг?»—деп, сонг тамаша болалар адамлар. Неге туююл, яш юрекде уллу кюркюв бар эди! Кычырсам, балики, гертиден де, бичакъ уруп кюяр деп ойлаша эди! Хорлавчулар адатлы гьалда—обчлю адамлар. Ол, гиччине кызгесек озюн бирев де якъламажагынг англай эди. Ол гьар-бир зат да озюн айыплама уйренип гелген.

Хорлавну масъаласы, айрокъда Дагъыстанда арагъа чыгъарма ярамайгъан масъала деп гысаплана. Сайки, бизин адатлагъа гёре гери урула. Амма бир-бирде озю жамаат гюч этивге тарыгъанланы писти-пистисин ахтарма уруна, къайдагы ёкъ, ялгъан хабарланы яйып айланалар. Озокъда, къайсы гюч этивню гъакъында да пысып турма ярамай! Шо бизин эдеп-кылыкъ мердешлерибизни ачыкъдан бузагъанлыкъ бола. Шо кимни янындан этилегени башгъа туююл: эркярдаш, ата, обгейата, суюгени... Гьариси этген зулмугъа гёре тийишли жавап да бермеге герек. Сизге кюркювлар бере буса да, не амал этип де, аманлыкъны кюруйгъан кюрумлагъа билдирмеге къарагъыз. Шолай гьал даим узатылып турмажакъ. Къачан буса да, бир гюн бир уллу балагъа айланма бола. Гьатта гюч этивчю бугюн алдыгъызда тобукъгъа туруп, йылай туруп, гечмекни тилесе де, билигиз, тангала шо бирдагы такрарланмакъ бар. Гьатта сюе бусагъыз да, къачыгъыз олардан, яшланы гъакъында ойлашыгъыз, гюч этивню шартларында обсюп туражакъ. Инамлыкъны кюлукълары, кризис центрлар бар, къагъыгъыз эшиклерин, къайсы буса да алдыгъызда ачылмай кьалмас!

Озокъда, биринчи абатны алма гьар заман кыйын. Тек сиз шо абатланы башласагъыз, шосагъат алышынывланы гыс этежесиз. Бойнугъыздан

бир уллу юк тайгъандай бола-жакъсыз. Эсигизде сакълагъыз, гюч этив не шартларда да – шо биргине-бир гюч этеген адамны айыбы. Ол сонг озюн айыпдан чаймакъ учун не багъаналаны да, себеплени де арагъа кюшма къаражакъ. Сайки, юпкасы кыыгъа эди, бутун бут устюне салып олтургъан эди, озю гёз ойнаш эте эди, теренден тыныш ала эди, бек кычырып кюлей эди...

Гюч этивден сонг зараллангъан адамны хыйлы замангъа гёнгю бузула, бирев булан да сёйлеме суюмей, гёнгюллю кюйде яшавдан гетсе де къайырмай. Шолар—зулмуну аччы, суюнчсюз натижалары.

Чакъ-чакъда гюч этивню кюрбанлары жаваплылыкъны озлеге салалар ва шону йыллар булан авур юкдей юрегинде сакълап, алып юрюйлер. Шону гъакъындагы, гьатта бир гиччине эсге алып да эсги яраланы хозгъата, паряхат турма кюймай. Бир-бирде эсге алывлар адамдан не этсе де, арчылмай, арты булан юрюп тура. Гюч этген адам сизин булан бирче, бир ожакъда яшай буса, шо заман сизге яшав аччы ув йимик гёрюнмек бар.

Хорлангъанлар озлеге языкъсыныв тийишли туююл деп гысаплайлар. Болгъан ишни тез унутма къарап, озгелеге дертин билдирип болмай, адамлардан дагы да арек болалар. Олагъа буса шо мюгьлетде якълав, гъайлы янашыв, кёмек, айрокъда герек бола.

Яш йылларында гёрген шо кыйынлыкълар адамны уллу болгъанда да савлугъуна яман якъдан

таъсир эте. Бир-бирде психика шону унутма кёмек эте ва эсинден кювалай. Тек адатлы гьалда адам соматический аврулагъа тарый, ичкиге яда наркотиклеге уруна, агълю яшавнугери ураяда гече-гюн дегенлей, ким булан да кыдырма башлай.

Озюгюзге кёмек этигиз, касбучуну, психологну устюне барыгъыз! Психологъа бармакъ, демек, психикагъыз бузулгъан демек туююл, шо сизин кюркювсуз, гёзьяшларсыз яшавугъызгъа алынагъан биринчи абатыгъыз. Врачларсыз да дагы мени шо кюркювлар инжите турмажакъ деп ойлашмагъыз.

Гиччине эсге салагъан алапат буса да, бары да зат янгыдан шо алдагы кююне къайта... Къайтып юрек сызлавлар, пашман ойлагъа батывлар рагъатлыкъ бермежек.

Бугюн гюч этивню темасы бютюн дюньяда агъамиятлы деп гысаплана. Сиз шо тарыгъан кыйынлыкъларыгъызда янгыз туююл экенигизни билгенни сюебиз. Баргъан сайын къатынланы кёбюсю озлени кыйыны-дерти гъакъында айтма тартынмайлар. Гюч этивню бир де насипли ахыры болмай. Шо—гележеги ёкъ бузулгъан яшав, бузулгъан психика ва терен ругъдан туююв. Умут этмеге туюшмей. Тангала тынч болар деп пысып, бир затлагъа умут этип турмагъа туюшмей. Кёмек ва якълав излегиз!

КАРИНА ОМАРОВА

РАГЪМУЛУКЪНУ «КЪЫЗАРДАШЫ...»

Миясат Исмайылова бош сёзюню сюегенлерден туюл, яшаву гъакъында да онча сёйлеме суймей. Тек ону дос-къардашы, агълюсю гъакъындагы бир-бирине байланмагъан йимик лакъырына тынглагъанда, сени алдында бир тамаша гъайран, озтёрече хасияты булангъы адам токътагъанын гъис этесен. Ону янындан, поликлиникадан чыгып гелегенлени бетине къарасанг, адам озюне тарыкъ бары да эмни алгъанын англайсан. Ону яшлар булан гъакълашагъан куюн гёрсегиз чи бир де унутмажакъсыз. Янгыз озюню исси къараву, гъайлы сёзю булан яшны да, ону ата-анасыны да юреклерине рагъатлыкъ сала.

Ону озюню бет гёрюнюшю де, сабур-саламатлыкъы да авруйгъан адамда сав болажагъына умут ва инаныв тувдура, аврувну энгивде къошум кёмек болуп токътай, аякъ уьстге салма ва яшавну узатма гюч бере.

Миясатгъа неге ол медицина касбуну танглагъанын сорайман. Ол иржя:

–Анам сав объмюрю медсестра- акушерка болуп ишлеп гелген. Ол уьч юртну къуллугъун кюте эди. Огъар яв аякъдан хыйлы юрюме тюше эди. Мен де анам булан бирче бара эдим. Тавлу-ташлы, такъур- тукъур, ойтан-чонкълу сокъмакъ- лагъа, гъатта аякъгийимлерим чыдамай эди. Адамлар анамны сабурсуз кюйде гёзлейгенин гёре эдим. Фельдшер пунктлар ёкъ ерде чи ону алма-салма ер тап- май эди. Анам адамгъа къарап, ону не инжигегенин шоссаягъат айтып бере эди. Авуртдурагъан уколланы эпсиз тынч, энгил кюйде эте эди. Ону къолларына савлукъ ёрай эдилер. Анама нечик гъюрмет этилегенин, огъар нечик янашагъанын бир де унутмайман. Муна шо заманлардан мен врач туюл, медсестра болажакъман деп токъташгъан эдим.

Шолай болуп да токътагъан. Миясат Исмайылова Каспийски- деги медучилищени битдирип, Хив райондагы ата юрту Кандыкгъа къайта, беш йыл медсестра болуп ишлей. Ол озюню ишин ушата ва юртлуларыны бетин гёрюп, озюню шо алдагы къызъяш кюйде гъис эте. Гъатта ол школа- гъа къабургъасына къызыл хачны сураты этилген кетен сумка булан юрюй эди. Анасы ичине бинт, йод ва алгъасавлу кёмекге тарыкъ озге тарыкъ-герек затны сала эди.

Сонг огъар Каспийскиге къайт- магъа тюше. Шагъаргъа гёчген эсли болгъан ата-анасына къарав, гъар гюн йимик кёмек тарыкъ. Къурдашлары огъар яшлар поли- клиникагъа ишге тюшмеге таклиф этелер.

–Иш кёп буса да, мен шоссаягъат рази болдум,–дей Миясат. –Магъа янгыдан уйренме зат ёкъ эди, шо саялы яшлар булан сюене туруп ишлей эдим. Билемисиз, мен гъар-бир затгъа бек тергев береген адамман ва врачны бары да тапшу- рувларын кютмей туруп, рагъат болмай эдим. Мени учун яшавда инг алдын адамлардан гелеген сес- ленив агъамиятлы. Шо магъа гюч бере,–депузата ол. –Анам магъа инг алдын тынгламагъа ва эшитмеге уйрен деп айта бола эди. Четим яшав шартлар, тавда болсун, тюзде болсун башгъа туюл, дагъыстан- лылар да янгыз озю учун туюл, агълюсю, дос-къардашы, айлана- дыгъылар учун да жаваплы болма герек деген хасиятны тувдургъан. Шо бизин кёп бетли, асрулар бою бир агълюдей, эсли наслуланы гъакъылына, сынавуна аркъатаяп яшайгъан Дагъыстаныбыз. Шо бизин жаныбызда, къаныбызда...

Миясатгъа пандемиядан нечик оьтдюгюз деп сорайман. Ол аркъа- сын тюз этип ва гъар сёзюню элекден чыгъарагъандай ойлашып, шо гюнлени эсге алма башлады. Гъар гюнлюк адатлы иши гъакъында йимик паракъат хабарлай.

–Къоркъунчул туюл эдими? –деймен.

–Мен гъар мюлгълетде озюм де авруп къалма болагъанымны англай эдим,–деп эсге ала ол. –Тек

обзюм обзюме мен этмесем, ким этер деген соравну бере эдим. Бары да зат яхшы болажакъ деп обзюм обзюмню инандыра эдим.

Миясат нечик шартларда ишле-ме тюшгенин хабарлай. Къорувчу халат да, маска да гийип, врач булан бирче чакъырывлгъа бара эди.

–Чакъырывлар эпсиз кеп эди, графикге къарамай эдик. Къайсы медик о заман мени иш гюнюм битген деп айтып, парахат уюне къайтма бола эди. Ёкъ, бизин бирев де борчлу этмей эди. Тек мени иш ёлдашларым озлеге, ювукъ адамларына къоркъунчукъ бар экенин биле де туруп, заманын, гюнчюн аямай чалыша эди.

Миясат обзю де пневмониядан авруп чыкъгъан. Янгыдан ишге чыкъгъанча гъаран эки жума карантинге чыдагъан.

–Бизин коллективде тарыкъ болгъанда бир-бирибизни алышдырагъан мердеш бар. Шо бизге пандемияны заманында, айрокъда кемеке этди. Кеп затгъа башгъа гезден къарама борчлу этди, дагъы да артыкъ рагъмулу болма уйретди. Бир адагъанлыкъ да болмады,–дей Миясат. –Тек гележекде не болагъанны билмейгенлик юрекни къыйнай эди. Айрокъда атам-анам

саялы бек талчыгъа эдим. Олар да шо балагъдан къутулуп болмады. Эрим де авруду, къызардашым да... Гъар бош мюгълетимде оланы устюне алгъасай эдим. Гъар тюрлю уколлар эте эдим. Биз агълубюзде алты яш барбыз. Уллулар гиччилени якълама, олагъа болагъан кемегин этмеге къарай эди. Сонг Миясат ойгъа батып, иржайып:–Биз уч къызардаш барбыз, учюбюз де медицинаны танглагъанбыз. Бизге медиклени тухум-тайпасы десе де ярай. Арабызда гележекде врачлар, медсестралар болажакълар да осыюп тура.

Миясат кимге буса да обзюню кемеги тарыкъ болса, дюньяны не ерине де етишме гъазир.

– Коронавирусну енгме уйренсек де, шо адам учун бек къоркъунчу авруп гъисапда къала, –деп хабарлай Миясат. –Каспийскиде кёбюсю маскарлар гиймейлер, республика шо балагъдан къутулгъан деп гъисап эте. Амма пандемия тайып битди деме гъали де тез. Къоркъунчу авруп гъар адамны артындан етишме бола ва шону унутмагъа тюшмей.

–Бош заманынгны нечик оьтгересен? Ол иржая:

–Сиз озлерде уюнде къонакъ болмагъан гюнню яда хали сокъ-

майгъан табасаран агълуюню сийрек гережексиз. Мени агълуюм де тап шолай: биз къулач яйып къонакъланы къаршылайбыз, бирче кеп жыйылабыз, бир-бирибизге янгы хабарланы айтабыз, бийийбиз, йырлайбыз. Ондан къайры, хали де согъаман. Шолай «бош заман» магъа яшамагъа да, ишлемеге де гюч бере.

Миясат Исмайыловагъа насипли адам деп айтма яраймы? Ол берген соравгъа тамаша бола.

–Обзюм учун башгъа яшавну суйме де суймес эдим. Медсестра – рагъмулукъну къызардашы, йыр йимикчалына, –дей ол. –Билемсиз, мен обзюмню гиччи пациентлериме нечик суюне туруп бараман?! Жаным йырлай!

–18 йыл бир мюгълетдей, бир гюндей оьтюп гетди. Мен, гертиден де, насипли адамман...

Уяла туруп Миясат Республиканы Башчысы В. Васильевни атындан гелген баракалла кагъызны гёрсете. Кагъызда В.Васильев Миясат Исмайылованы корона-вирусгъа къаршы ябушувда герти къоччакълыкъ, касбу бажарывлукъ гёрсетгени учун уллу разилигин билдире.

Айшат ТАЖУДИНОВА

ВРАЧ БОЛУП ТУВМА ГЕРЕК

Тамуру нечик буса, емиши шолай болар деп айтыла эл арада. Дагъы да, ата-бабалары нечик болгъан буса, варислери де тап шолай болар деген айтыв да бар. Жагъыл, пагъмулу алим, медицина илмуланы доктору, профессор Нариман Гъажиевни гъакъында биринчилей эшитгенде, шо айтывлар озлюгюнден эсиме тюшюп гетди.

Нариман—къарабудагъгентли макътавгъа айтылгъан Гъажиевлени тухум-тайпасыны тизив вакили, агълю мердешлени узатывчуларыны бириси.

Нариманны уллатасы Адилгъажи Гъажиев—белгили асгер врач, Уллу Ватан давну ветераны. Ол къагърулу йылларда, дав майданларда нече-нече солдатны, офицерни озлюмден къутгъаргъан. Къанлы озчешивню лап къыйын мюгълетлеринде жагъыл врач эмчи экенин унутуп, къолуна автомат алып, душмангъа къаршы гъужумлагъа аз юрюмеген. Ону гъакъында фронт газетде язылгъан сатырланы сизге де охуюм: « Къырым учунгъу давларда медицина къуллукъну офицери Гъажиев айрыча къоччакълыкъны гёрсетген. Гъажиевни денгиз асгер бёлгюне тебелени бирисинде терен окоплардаяшынып, тиши-тырнагъына ерли дегенлей, савутлангъан немис батальонну дагъытма буйрукъ берилген болгъан. Гъужумгъа гётерилип, алгъа

чабагъан совет асгерчилени токътатып болагъан гъеч гюч ёкъ йимик гёрюне. Амма бирден онгъ якъдан фашистлени пулемёту атышма башлай. Бизинки-леге ерге къапланма тюше. Душман гюллелер баш гётермеге къоймай. Муна шо заман Гъажиев яшавуна уллу къоркъунчукъ бар экенин билсе де, душман пулемётгъа багъып суюкеле туруп ювукъ болгъанда, гранат атып дагъыта. Денгизчилер къайтып гъужумгъа гётериле. Немислер савутун да къоюп, къачма уруна. Шо къоччакълыкъгы учун асгер врач Адилгъажи Гъажиев Къызыл Юлдуз орден булан савгъатлангъан».

Нариман уллатасыны давну гъакъындагъы хабарларына авзун ачып, шып болуп тынглагъан буса ярай. Балики, шо заман яш юрекде асгер врачны касбусун тангларман деген ой-умут тувгъандыр.

Магъачкъаладагъы 22 номерли школаны алтын медалгъа тамамлагъан сонг, ол Санкт-Петербургдагъы асгер

медицина академиягъа охума тюше.

Гъали Нариман анадаш ерлеринден уыч минг чакъырым аридеги Россияны темиркъазыкъ тахшагъары Санкт-Петербургда яшай ва ишлей. Ону, Аллагъ савлукъ берсин, анасы Маржанат Гъажиева да белгили врач, хыйлы йыллар Талги санаторийде неврология бёлгюне башчылыкъ этип тура.

—Ол гиччиден берли, гъар затны билме суюген, гюнде минг керен неге деген соравну береген яш эди. Бир-бир соравлары мени адашдырып да къоя эди. Гъасиликалам, гюнлер булан тюгюл, сагъатлар булан озсеген, уллу болагъан бала эди. Бир де эсимден таймай, ол 5-нчи класда бирибизге де бир зат да айтмай, депутатгъа сайлангъан хоншубузну инамлы адамы болма суюдю. Олай агитаторну алда биревге де гёрме тюшмегендир! Ол абзардан абзаргъа юрюп, кагъызлар озлеше эди, адамланы озюню кандидатына тавуш берсин деп чакъырывлар эте эди. Бирдагъы гезик 11 йыллыкъ

чагында, ата-анадан тилеме, озью учун кисе харжгъа акъча къазанма токъташды. Къаратанг булан туруп, издательствогъа бара эди. Типография сырны ийиси де тайып битмеген янгы газетлени ломайлай алып, сонг автобусларда, троллейбусларда сага эди. Тек ол гележекде врачны касбусун танглажагына бизин агълюде бирев де шекленмей эди. Ол мени ишиме кѣп геле бола эди. Сагъатлар булан лабораторияда олтуруп, мени иш ёлдашларым пробиркалар булан доланагъан кююне къарай эди,—деп эсге ала Маржанат.

Маржанат бирден сѣйлевюн токътата. Ону гѣзлери сувлана.

—Гъали яныбызда ону атасы Къазихан ёгъу не ямандыр. Ол бек таза, намуслу адам эди. Къарабадагъент район судда судья болуп ишлей эди ва денгизде бата турагъан эсли къатынгишини къутгъараман деп оълюп гетди. Гъали ол уланы булан нечик оъктем болар эди!—деп Маржанат теренден кюстюне.

Нариманны яшаву гъакъында кѣп билген сайын ону бир тутгъан ёлундан тайышмайгъанына, къаныгъывлугъуна, ягъыны гючлюлюгюне тамаша боласан.

Медицина академияны къызыл дипломгъа тамамлагъан сонг, ону Темиркъазыкъ Кавказ округгъа бакъдыралар. Ол гъасиретли умутуна етишди бугъай деп гѣрюнсе де, тек шо биринчи оьрге алынган канзи экенин англай ва уллу илмуну оьр канзилерине етишме озьюню алдына борч этип сала.

Нариман шо асгер академиядагы урология аврувлар булан байлавлу клиника ординатурагъа тюше. Арадан уьч йыл оьтюп, кандидатлыкъ ишин уьстюнлю кюйде якълай. Узакъ да къалмай, илмуланы доктору деген атгъа да ес бола.

Бугюнлерде бизин якълыбыз—профессор, Санкт-Петербургдагы пачалыкъ медицина университетни урология ва эндовидеохирургия бѣлюгюню башчысы. Оьр категориялы врач-уролог. Ондан къайры, Нариман жумада эки керен Россияны МЧС-ни медицина центринда кѣп четим операцияланы оьтгерге.

Охув ва иш йылланы вакътисинде Гъажиев болмагъан шагъарлар, уьлкелер къалмагъандыр. США-ны, Германияны, Бельгияны, Чехияны, Австрияны, Китайны лап айтылгъан

клиникаларында билимлерин камиллешдирген, бай сынав топлагъан. 2017-нчи йылда Лондонда дюньяны инг яхшы урологлары жыйылагъан мастер-класда Нариман Гъажиев жюрини лап биринчи савгъатын алгъан. Ол бюйреклерде, уьфюрюкде жыйылгъан ташланы чыгъарагъан къайдасын гъали Германияны клиникаларында эркин кюйде къоллайлар. Н.Гъажиев Европа ва Америка урологланы ассоциясыны, Эндоурологланы халкъара жамиятыны ва Урологланы Россия жамиятыны члени.

Пагъмулу адам къайсы якъдан да пагъмулу бола деп айтыла гелген. Балики, шо дурус буса да ярай. Нариман тизив врачдан, алимден къайры, уьлгюлю, сююмлю агълюню башчысы да ва гъайлы ата да дюр. Озьюню къысматын украинли Оксана деген гѣзел къыз булан байлагъан. Ол Нариман йимик, врачны касбусун юрюте, Санкт-Петербургну клиникаларыны бирисинде ишлей. Дос-къардашыны къаршылыгына да къарамай, ислам динни къабул этген. Гъали оланы насипли агълюсюнде тынчтурмас уланы ва гиччи исбайы къызы оьсе.

Маржанат уланыны бирдагы бир сырын ача. Бир вакъти Нариман дзюдо булан бек иштагълана эди. Бютюн-россия ярышларда да ортакъчылыкъ этген, алдынлы ерлени де алгъан. Гъали ишини кѣплюгюне де къарамай, 5 йыллыкъ Адам булан жумада уьч керен бокс залгъа юрюй.

Гъатта Нариман булангъы лакъырда ол бек саламатлы адам экенин гъис этесен. Ол озьюню аты арагъа чыккъанны сюегенлерден тюгюл ва мени соравларыма жавап берегенде де макътавллагъа урунмады.

—Интернетде сизин гъакъыгъызда янгы макътав, баракала селенивлени охума бола. Ишигизде бир де гѣкюнген гезиклер болгъанмы?

—Врачны ёлу—шо даим ойланы, гечивлени, шекленивлени, тас этивлени ёлу. Бираз, гиччинева сююнч де бар буса да ярай. Медицинада нечакъы сюймесек де, гъали де кѣп зат ахтарылмагъан, белгисиз кюйде къалып тура. Озокъда, мени ишимде де мен гъали гѣкюнеген мюгълетлер болгъандыр, тек мен оланы гъакъында биревге де айтмай ичимде сакълайман.

—Сиз аврувдан озмакъ деген сѣзлени маънасын нечик англатма боласыз?

—Бир яшыртгъын маънасы да ёкъ. Инг алдын не аврув экенин мекенли токъташдырмагъа герек, ол не якъдан адамны санларына «гъужумун» башлажагъын англама тарыкъ. Шо заман аврувну алдын алмакъ учун, ондан озмакъ учун тийишли чаралар гѣрмеге тюше.

—Бизин медвузланы битдиргенлени билим даржасына ва гъазирлигине нечик къыймат берер эдигиз?

—Шо янгыз Дагъыстанда тюгюл, бютюн Россиядагы медицина оьр охув ожакъланы баш авруву. Мен бир затны мекенли айтып боламан: герти оьр билимлеге етишмек учун, гъар адамгъа лап башлап озьюню уьстюнде ишлемеге герек. Сен янгыз лекциялар, практика дарслар булан дазуланып къала бусанг, шо касбуда оьр даражалагъа етишермен деген умутлардан арчылмагъа герексен. Къошум билимлер, къаст, гъаракат, къаныгъывлукъ болмаса, яхшы натижаланы да къаравуллама тюшмей.

—Дагъыстан врачлар булан байлавлукъ юрютемисиз?

—Озокъда, юрютемен. Оланы кѣбюсю бизге охума, билимлерин артдырма, сынавалышдырмагеле. Ондан къайры, чакъ-чакъда Темиркъазыкъ Кавказда конференциялар оьтгергебиз. Бир нече йыл алякъда шолай конференцияны Хасавюртда оьтгердик. Гъали дешону эсге алагъанлар бар. 2019-нчу йылда Грозныйда Эндоурологланы конгрессин оьтгердик

—Бизде, Дагъыстанда 300-ден де артыкъ дарман сувлары булангъы булакълар бар. Мисал учун, Уьйташ деген ерде. Шону сувун къолайгъанланы селенивлерине гѣре, булакъны суву эпсиз пайдалы деп гъисаплайлар...

—Гертиден де, Дагъыстан дарман сувларына языкъ тюгюл. Оланы кѣбюсю мен билсем, гъали де мекенли ахтарылмагъан. Уьйташдагы сувну айтсакъ, бюйреклеринде таш барлагъа ичмекни таклиф этмеге ярай. Шону сувун тийишли ахтарывлардан сонг, милли клиникагъа гийирмеге тезден заман болгъан эди.

—Бизин охувчуларыбызгъа не ёрма сюер эдигиз?

—Савлугъугъузну аягъыз—шо Яратгъаныбыз бизге янгыз бир керен береген савгъат.

ПАХУ ГЪАЙБУЛЛАЕВА

МУАЛЛИМ

Гъалиги заманда къатынгиши агълю булан байлавлу къуллукъларын ва ишин бирче уьстюнлю кюйде юрютюп бажара. Ол танглагъан касбусунда оьсе-оьрлене, камиллеше туруп, тизив агълю, ана кююнде де къала.

Бугюн мен бизин мердешлеге арт бермей, олагъа инамлыгъын сакълап, бютюн халкъны абурун къазанма бажаргъан адамны гъакъында хабарлама сюемен. Бика Гъажидадеевна Магъмутова—мени учун бары да якъдан уьлгюлю къатын. Ол оьтесиз пагъмулу муаллим ва оьзюн алышдырып болмасдай ёлбашчы.

Озокъда, герти, яхшы муаллимлер бизде аз тюгюл, амма Бика Гъажидадеевна мени учун янгыз педагог тюгюл. Бажарывлу насигъатчы, ол мени дюнья къаравларымны тувулунууна кёп таъсир этген, яшав хаталардан къоругъан, не гъаллагъа тюшсенг де, саламатлы, ягълы, намуслу болма уьйретген.

Бика Гъажидадеевна тарихден дарсланы юрюте эди ва о заман мени яш юрегимни оьр, терен билимлери булан еледи. Ону гъар дарсында тувулунагъан айрыча ругъну биз бирибиз де унутмайбыз. Биз о вакътилерде алгъан билимлер гележекдеги оьсююбюзге мекенли кюрчю болуп токътады. 20 йылны узагъында къотанда ерлешген Арада школаны битдиргенлер ва бугюн де охуйгъанлар Бика Гъажидадеевна оланы лап сююмлю муаллими экенине бир тавушдан мюкюр бола.

Бика Гъажидадеевна тарихни билегенден къайры, ону адабиятдан да терен билимлери бар. Айтылгъан орус шаирлени гъар тюрлю тарихи агъвалатлар булан байлавлу шиъруларын, айрыча сатырларын гёнгюнден айта...Балики, шо магъа филологну касбусун тангламагъа таъсир этгендир. Бугюн де бизге ону дарслары билимлерибизни камиллешдирмеге, касбу бажарывлугъубузну артдырма кёмек эте, алгъа барма талпындыра.

Ону рагъмулу иши, къаныгъывлу загъматы республиканы ва бютюн пачалыкъны янындан тергевсюз къалмагъаны, оьр къыймат берилгенлиги эпсиз сююндюре. Кёп йыллар муаллим ва директор гъисапда школасына оьзюню бавуна йимик къарай, орната, оьсдюре ва емишлерин жыя. Бика Гъажидадеевнаны «хуржуну» гъар тюрлю савгъатлар, грамоталар булан толгъан.

Олжамият яшавдан да ариде турмай. Б. Магъмутова Хунзах район жамият палатаны члени, «Единая Россия» деген партиягъа гире ва Нева билим берив ассамблеяны ишинде де ортакъчылыкъ эте.

2019-нчу йылда Бика Гъажидадаевна «Инаныв, умут, сююв» деп юрюлеген агълю халкъара фестивалны «Мени касбум–мени обктемлигим» деген номинациясында уьстюнлюк къазангъан.

Шо йылны июн айында ол «Алтын шар» деген халкъара премияны утгъан ва Пачалыкъ Думаны билим берив комитетини председатели Е. Митинни баракалла кагъызын алгъан.

2017-нчи йылны май айында Арада школада шаир Г. Галбацовну яратывчулугъуна багъышлангъан уллу, республика даражадагъы чара обтгерилди. Школаны директоруну къасты булан Республиканы Башчысы Р. Абдулатипов Арада школага Г. Галбацовну атын кьоймакъ деген кьараргъа кьол салды.

Дос- кьардашдан, кьурдашлардан кьайры, шатлы чараларда Дагъыстанны язуварларыны союзуну председатели Магъаммат Агъматов, язывчулар ва шаирлер, Хунзах районну вакиллери ортакъчылыкъ этди.

Бика Гъажидадаевнаны гьаракатыны бирдагъы бир янын эсгермем дурус болмас. Ол дарсларында гетген заманланы гъакъында хабарлай туруп, яшлагъа озлер турагъан ерлени, анадаш районуну тарихин билмесе ярамай деген ойну къаныгъывлу кюйде сингдире.

20 йылгъа ювукъ ол школадагъы край уйренивчу кружокну ишин юрюте. Хыйлы аварларына да кьарамай, школаны директору охувчуланы ахтарывчу ишлеге кьуршама кьарай, гъалиги яхшы алышынывлар булан янаша обтген девюрлеге, о заманланы адамларына гьюрмет булан янашма чакъыра.

Ону сиптечилиги булан охувчулар республиканы бары да белгили ерлери булан таныш болгъан. Нече-нече аты дангъа айтылгъан адамлар булан ёлугъувлар обтгерген! Къайсын-бирисин айтайыкъ: Дагъыстанны халкъ шаирлери Расул Гьамзатов, Фазу Алиева, Уллу Ватан давну Игити ва ветераны Закарья Османов... Эсде кьалардай

ёлугъувлар Авар театрда, ГТРК-да, Язывчуланы союзунда болду. Бизин юрт яшлар учун шо сапарлар ва ёлугъувлар бир де унутулмас агъвалатлар болуп токътады. Бырынгъы Дербентни, бийик тавлардагъы Гунибни, сыйлы Ахульгону, тамаша Чиркей ГЭС-ни, гъайран Байкалны гёрдюк. Хыйлы сапарлар анадаш Хунзах районубузгъа болду. Биз бармагъан музейлер, театрлар, китапханалар кьалмады.

Бика Гъажидадаевна Магъмутова –РД-ни билим беривюню отличниги, РФ-ни умуми билим беривюню гьюрметли къуллукъчусу, 2008-нчи йылда «Лап яхшы муаллим» деген номинацияда Президентни грантын алгъан, «Инг яхшы муаллим» деген атны 2007-нчи йылда да къазангъан, «Биз турагъан уйлер» деген конкурсну лауреаты, «Билим беривню лидери-2017» деген республика конкурсну ортакъчысы.

Шо буса Бика Гъажидадаевнаны яхшылыгъындан амалгъа гелди. Шо саялы огъар бары да охувчуланы, оланы ата-аналарыны атындан гъакъ юрекден баракалла билдирмеге сюемен.

Бика Гъажидадаевна язгъан китапланы, илму ахтарывланы янгыз атларын эсгерип кьойса да, кепзатанглашыла. «Батлаич юртну тарихи», «Арада юртну тарихи: тюнегюн ва бугюн», «Батлаич юртну мердешлери ва адатлары», «Батлаич–адабиятны булагъы», «Гиччи ватаным Батлаични мердешлери ва халкъ саниятлары», «Магъамматовланы агълюсюню тарихи», «Колумб Хазарии» деген профессор, археолог ва тарихчи Мурат Гъажиевич Магъамматовгъа багъышлангъан ахтарыв иши, «Афгъанистан-жанымны авруву», «Чирюрт ГЭС–Дагъыстанны обктемлиги» ва шолай кеп башгъалары.

Бика Гъажидадаевна жыйгъан кеп-кеп бай материаллар гележек наслулар учун уллу варислик болуп токътажакъ. Ону хыйлы макъалалары муаллимлер учунгъу бютюрроссия Интернет сайтларда ерлешдирилген.

Школадагъы «Тылышгъан кызылар» деген бийив ансамбль Москвада уьч керен концертлер гёрсетген ва ерли кьаравчуланы герти сюювюн къазангъан.

Агъамиятлы ва пайдалы ишлер булан долана туруп, Бика Гъажидадаевна озюню агълюсюню де тергевсюню кьоймай. Ол уьч яшны–сююмлю анасы, эрини гьар-бир ишин якълайгъан ва англайгъан къатыны, тизив ва татывлу ашлар

биширеген ожакъ еси. Пагъмулу адам не якъдан да пагъмулу бола деген айтыв Бика Гъажидадаевна йимик адамланы гъакъында айтылгъандыр. Ол ата-бабаларын ер этмесдей яшланы обсдюрген. Олар булан янгыз дос-кьардаш туюгол, бютюн юрт, район, республика обктем бола.

Къызы Рукъуят школаны алтын медалгъа битдирген. Оьр охув ожакъны битдирегенде де, огъар къызыл диплом тапшурулгъан. Гъали Магъачкъаладагъы 2 номерли поликлиникада врач болуп ишлей.

Уланларыны уллусу Магъаммат да школаны да, ДГУ-ну экономика факультетин де янгыз бешлеге охуп битдирген. Буссагъат бютюн уьлкеге белгили компанияда менеджер болуп чалыша. Гиччиси Жамал–ДГУ-ну юридический факультетини 4-нчу курсуну студенти.

Шо тамаша къатынгъа гележекде янгы яратывчулукъ уьстюнлюклер, битмейген илгъамны, ругъну, къатты савлукъну ва узакъ обмюрню, берекетликни ва паракхатлыкъны гъакъ юрекден ёрамагъа сюемен!

Асият ГЪЮСЕЙНОВА

Женщина Дагестана

На кумыкском языке

Учредитель:

Министерство информатизации, связи
и массовых коммуникаций РД.

Главный редактор

Н. М. КЕРИМОВА
e-mail: j-dag@mail.ru

Редакционная коллегия:

заместитель главного редактора

А. Ю. АБДУРАХМАНОВА,
e-mail: delia25@mail.ru

ответственный секретарь

С. Х. БУЛГАЕВА

редактор русского выпуска

Г. Х. АСАДУЛАЕВА

редактор аварского выпуска

Б. Ш. МУХИДИНОВА
bahu4y@mail.ru

редактор даргинского выпуска

П. Г. ВАГИДОВА

редактор кумыкского выпуска

П. Х. ХАЙБУЛЛАЕВА

редактор лезгинского выпуска

Н. Н. ИБРАГИМОВА
e-mail: shikhnabieva1981@mail.ru

редактор лакского выпуска

З. Т. АБДУРАХМАНОВА

редактор табасаранского выпуска

С. М. ИСРАФИЛОВА

Корреспонденты:

Э. ИБРАГИМОВА,
А. ТАЖУДИНОВА,
В. РАТЕНКОВА.

Заведующий редакцией

С. М. ГАМЗАТОВА

Художественный редактор

Г. А. КУРБАН-АДАМОВА,
e-mail: guleymat@mail.ru

Адрес редакции и издателя:

367018, Республика Дагестан,
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1^а.
e-mail: j-dag@mail.ru

Журнал отпечатан в типографии:

ГАУ РД Издательский дом «Дагестан».

Телефоны редакции:

65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.

Официальный сайт журнала «Женщина Дагестана»: женщинадагестана.рф

Сдано в набор 01.09.2020.

Подписано в печать 09.09.2020.

Формат бумаги 60 x 84¹/₈.

Объем: 5,5 печ. л.

Заказ № 0911. Тираж (3519) 617 экз.

Журнал для семейного чтения. Издается с 1957 г. Выходит на аварском, даргинском, кумыкском, лакском, лезгинском, русском, табасаранском языках один раз в два месяца. Свидетельство о регистрации СМИ ПИ № ТУ05-00429 выдано Управлением Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по Республике Дагестан.

На обложках:

I – Анжелла Абдуллаева, руководитель клиники «Сантефамм»; III – Старый Гоор.

Эсги Гоор

Шамил районну Авар Къойсувуну эркин оязлыгында, кыкъа-ны лап кырында озюню бырынгы башнялары булан макъ-талгъан, ташлангъан Эсги Гоор деген юрт ерлешген. Девюрлени дув еллери оланы аягъандай, бугюн де юртну душмандан къоруйгъан йимик къаравулчулар болуп токът-гъан. Гоордагы башнялар федерал агъамияты булангы эсделикге гысаплана.

Юрт кыайсы йыл къурулгъаны мекенли токъташдырылмагъан. Бу бойларда йылны кыайсы вакътисинде де кыатгы еллер эшей. Аварча буса елге «гъури гъоор» деп айтыла. Шо саялы юртгъа да шо атны кыойгъан. Юртну халкы Янгы Гоорга гечген. Онда гъали 750 адам яшай.

Эсги Гоорга янгыз темиркызык боюндагы таш канзилерден таба гетерилип, тар къапулардан таба ичине гирмеге бола. Алда къапулары алдында гече-гюнде таймай къаравулчулар токъттай болгъан.

Юрт душман къамавгъа тюшсе, гъар тухум озюню башнясына гирип, ондан таба чапгынчылагъа кыаршы атышывну юрте болгъан. Савлай таш къаравулчулар Гоорда 7 бар эди. Бугюнге ерли учыюсю тюгюл сакъланмагъан. Бийклиги 25 метрге

етишеген лап уллусу бир нече йыл алыкъда чекген. Кыалгъанларыны бийклиги—10-15 метр.

Башнялар дертмююш ишленген. Гъар якъдан гиччи терезелер этилген. Тюпден оырдеги къабатлагъа агъач баткычлардан таба гетериле болгъан. Тарыкъ заманда оланы тайдырып да бола.

Яшавлукъ эки къабатлы уйл-лер башнялагъа ювукъда къурула болгъан. Оланы бириси де бугюнге ерли сакъланмагъан. Адатлы гъалда гоорлулар биринчи къабатда гъай-ван-малын сакълап гелген. Яшав-лукъ уйлени эшиклери ва терезе-лери де башняларда йимик гиччи этиле болгъан. Гечелер тогъаслар булан бегиле эди.

Уй тамлардан кыалгъан ташла-ны арасында музейлерде сакълама тюшегенлери де бар. Оларда кеп бырынгы заманларда этилген на-кышланы, белгилени гирмеге бола. Шо уйню есилерин гъар тюрлю балагъдан къоруйгъан таш гъайкел гысаплана болгъан.

Гоорну башнялары ва бузулгъан уйлери—тав яшавну бек гезел ва гъайбатлы эсделиги.

**Гъазирлеген
Гюлнара АСАДУЛАЕВА**

«ЖЕНЩИНА ДАГЕСТАНА»

Журнал для семейного чтения

Подписка в почтовых отделениях:

на год: 291,66 руб. (до адресата);

280,56 руб. (до востребования).

В киосках «Дагпечати»:

на год – 252 руб.

